

Ana Bojinović Fenko
Jure Požgan
Blaž Vrečko Ilc

ZELENA EU

priročnik za učitelje

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Univerza v Ljubljani
Fakulteta *za družbene vede*

Ana Bojinović Fenko
Jure Požgan
Blaž Vrečko Ilc

ZELENA EU

priročnik za učitelje

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

ZELENA EU, priročnik za učitelje

dr. Ana Bojinović Fenko, dr. Jure Požgan, dr. Blaž Vrečko Ilc

Urednika: dr. Marinko Banjac in dr. Tomaž Pušnik

Recenzent: dr. Danijel Crnčec

Lektor: Andraž Polončič Ruparčič

Oblikovanje: Simon Kajtna

Fotografija na naslovnici: Shutterstock

Izdala in založila: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in Fakulteta za družbene vede – Univerza v Ljubljani

Predstavnika: dr. Vinko Logaj, dr. Iztok Prezelj

Urednica založbe: Zvonka Kos

Grafična priprava: Design Demšar, d. o. o.

Spletna izdaja
Ljubljana, 2023

Publikacija je dosegljiva na: www.zrss.si/pdf/BEAT_Zelena_EU.pdf

**Sofinancira
Evropska unija**

**Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo**

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici
v Ljubljani

COBISS.SI-ID 149218819

ISBN 978-961-03-0779-2 (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, PDF)

KAZALO

PRIROČNIKU NA POT	5
1. VARSTVO OKOLJA IN TRAJNOSTNI RAZVOJ	7
UVOD.....	7
VAROVANJE OKOLJA.....	10
Pojav sodobnih okoljskih protestov in pričetek sodobnega varovanja okolja.....	13
Ključni zgodovinski premiki/prelomi v sodobnem mednarodnem varovanju okolja	16
TRAJNOSTNI RAZVOJ.....	20
VIRI.....	24
2. OKOLJSKA POLITIKA EU.....	25
RAZVOJ OKOLJSKE POLITIKE EU	27
ZNAČILNOSTI OKOLJSKE POLITIKE EU.....	30
Cilji okoljske politike EU	30
Temeljna načela okoljske politike EU	32
Regulativna narava okoljske politike EU	35
Globalno okoljsko delovanje EU	40
EVROPSKI ZELENİ DOGOVOR.....	43
Energetika in zeleni prehod.....	45
Kmetijstvo in zeleni prehod.....	45
DIDAKTIČNI PRIMER: KAKO ZMANJŠATI LASTNI OGLJIČNI ODTIS?	47
Cilji	47
Rezultati	47
Trajanje	47
Potrebščine	47
Priprave	47
Potek izvedbe – metoda in diskusija	48
VIRI.....	50

3. IZZIVI ZELENE EVROPSKE UNIJE V 21. STOLETJU	52
IZZIVI NARAVNEGA OKOLJA – NARAVOSLOVNA VPRAŠANJA	53
Podnebne spremembe.....	53
Energetska medsebojna odvisnost.....	55
IZZIVI ZA DRUŽBO – DRUŽBOSLOVNA VPRAŠANJA	64
Izziv obratne sorazmernosti negativnih učinkov podnebne krize in politične, ekonomske ter družbene moči	64
Okolje se ne »konča« na meji države – pomen suverenosti držav.....	65
Izziv suverenosti držav za Evropsko unijo na področju varstva okolja	67
Ekonomske izzivi EU kot trga – konkurenčnost krožnega gospodarstva.....	70
Socialni in kulturni izzivi EU kot družbe – pravični zeleni prehod	72
DIDAKTIČNI PRIMER: ANALIZA IN REŠEVANJE PROBLEMA ZELENEGA PREHODA V DOMAČEM KRAJU	75
Cilj	75
Rezultati	75
Trajanje.....	75
Potrebščine	75
Priprave	75
Potek izvedbe – metoda in diskusija	76
VIRI	78

PRIROČNIKU NA POT

Svet se sooča s podnebnimi spremembami, ki države in druge akterje po vsem svetu postavljajo pred številne okoljske, družbene in gospodarske izzive, obenem pa so posledice teh sprememb vse očitnejše. Zadnja desetletja praktično povsod po svetu doživljajo ekstremne vremenske pojave, kot so ekstremne suše, močnejše tropske nevihte, uničujoči požari in poplave. Prizadeti so številni ljudje in celotni ekosistemi, zato je obveljalo prepričanje, da moramo posamezniki, skupnosti in organizacije po vsem svetu prispevati k okoljski trajnosti. Del teh prizadevanj je usmerjenih k zmanjšanju ogljičnega odtisa in ohranitvi naravnih virov za blaginjo prihodnjih generacij.

Tudi Evropska unija vlaga številne napore v uresničevanje sprememb, ki bi prispevale k t. i. zelenemu prehodu. Takšen obsežen ukrep je tudi sprejetje evropskega zelenega dogovora, katerega cilj je, da EU do leta 2050 postane podnebno nevtralna in si prizadeva za transformacijske spremembe, ki so potrebne v evropskem gospodarstvu in družbi. Ena od teh sprememb je zagotoviti učinkovitejšo rabo virov s preходом na čisto in krožno gospodarstvo. S tem povezana cilja sta tudi preprečiti izgubo biotske raznovrstnosti in zmanjšati onesnaževanje. Evropski zeleni dogovor zajema vse gospodarske sektorje, zlasti promet, energetiko, kmetijstvo, stavbe in industrije, kot so jeklarska, tekstilna in kemična. Toda po drugi strani je treba opozoriti tudi na številne kritike, ki trdijo, da velika večina globalnih naporov, tudi tisti Evropske unije, niso zadostni ali pa so celo neprimerni, saj naj bi temeljili na napačni predpostavki, da je emisije CO₂ mogoče zmanjševati ob nadaljnji gospodarski rasti.

V vsakem primeru so podnebne spremembe in z njimi povezane okoljske, družbene in gospodarske transformacije del našega vsakdana, zato je pomembno, da jih naslovimo tudi v izobraževalnih okvirih. Pri izobraževanju za in o okoljski trajnosti gre za učenje in poučevanje, ki ju potrebujemo za družbeno in okoljsko blaginjo zdaj pa tudi v prihodnosti. Učenci morajo biti v učnem procesu glede tega opolnomočeni in razumeti medsebojno povezanost gospodarskih, družbenih in naravnih sistemov ter preiti od zavedanja k individualnemu, predvsem pa h kolektivnemu ukrepanju.

V pričujočem priročniku so naslovljene številne dimenzije okoljske problematike, procesov ter ukrepov, povezanih z varovanjem okolja, primarno v kontekstu Evropske unije. V prvem delu pojasnujemo, kako sploh razumeti varovanje okolja in kaj to zajema. Ob tem orišemo tudi pomen trajnostnega razvoja, ki je sicer pogosto uporabljen, žal pa tudi večkrat ne povsem razumljen izraz. V drugem delu pokažemo različne vidike okoljske politike EU, pri čemer najprej predstavimo, kako se je razvijala, nato pa tudi njene značilnosti, vključno s cilji in temeljnimi načeli. Posebno pozornost posvetimo tudi evropskemu zelenemu dogovoru. V zadnjem delu priročnika so predstavljeni izzivi zelene EU, ki jih smiselno razdelimo na naravoslovna vprašanja, kamor spadajo tudi dileme podnebnih sprememb in energetske medsebojne odvisnosti, ter družboslovna vprašanja, kakršna so pomen suverenosti držav v razmerju do okoljskih izzivov, konkurenčnost krožnega gospodarstva in pravičnost zelenega prehoda.

Didaktični primeri, predstavljeni v tem priročniku, dopolnjujejo teoretično zasnovo priročnika in so zasnovani tako, da so metode in oblike dela prenosljive na druge tematike, ponujajo možnosti različne izpeljave in jih je mogoče povezovati s cilji učnega načrta / katalogov znanja za aktivno državljanstvo oziroma s cilji drugih družboslovnih in humanističnih predmetov. Primeri temeljijo na vključujočem, aktivnem in izkustvenem učenju. V središču je na svet osredinjeno učenje, pri katerem so dijaki ključni akterji v demokratični skupnosti. Poudarek je na njihovem sodelovanju, komunikaciji, načrtovanju, izvajanju in refleksiji dejavnosti ter na uporabi in krepitvi kompleksnih miselnih procesov, kot so razumevanje, analiza, sinteza in vrednotenje ter povezovanje znanja. Z reševanjem problemsko avtentičnih nalog dijaki razvijajo kritično in avtonomno razmišljanje. Sestavni del takšnega učenja je refleksija, ki vodi h globljemu razmisleku ter vpliva na stališča, vrednote in odnos dijakov.

1. VARSTVO OKOLJA IN TRAJNOSTNI RAZVOJ

UVOD

V zadnjih nekaj desetletjih je okoljevarstvo postalo ena od osrednjih tematik, ki so zaznamovale človeške družbe in okrog katerih se politično aktivirajo in mobilizirajo izjemne množice ljudi, vključno z mladimi. Gre za tematiko, o kateri se bijejo ostri boji med različnimi političnimi, gospodarskimi in družbenimi akterji, hkrati pa je predmet številnih državnih politik in meddržavnih sporazumov. Podvržena je nizu širših kritičnih premislekov in spodbuja različna reformna prizadevanja, znanstvene in tehnološke raziskave ter inovacije. To pa je neločljivo povezano z zaostrovanjem podnebne in drugih ekoloških kriz v sodobnem času. Izraz slednjih so tudi vedno daljša obdobja suš, čedalje intenzivnejših in obsežnejših požarov, splošno pomanjkanje vode, taljenje ledenikov in permafrosta, dviganje gladine morij, intenzivnejša in krajša deževna obdobja ter krajše, a intenzivnejše zime pa tudi pogostejši pojav človeku nevarnih patogenov, intenziviranje izumiranja živali in kontinuirano zmanjševanje splošne biotske raznovrstnosti.¹ Danes ni več dvoma o izjemni razsežnosti podnebne in drugih okoljskih kriz. Hkrati pa ni več znanstvenega dvoma o ključni vlogi, ki jo je v teh procesih odigralo in jo igra človeštvo. Moderno človeško delovanje v smislu sistematičnega onesnaževanja okolja in segrevanja podnebja preko izpustov toplogrednih plinov je namreč glavni povzročitelj podnebnih kriz in drugih sodobnih okoljskih kriz (Pörtner idr., 2022). Pri tem okoljske krize ne vključujejo zgolj podnebne krize, saj nekatere dimenzije okoljskih kriz (npr. onesnaževanje voda) ne vplivajo neposredno na podnebje, a hkrati izjemno negativno vplivajo na živa bitja vključno s človekom.

¹ Pregled znanstvenih raziskav o učinkih podnebnega segrevanja je mogoče najti na naslednjem spletnem mestu: <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-ii/>.

Vir: Jörg Farys – CCA20

Petki za prihodnost, Berlin 2018.

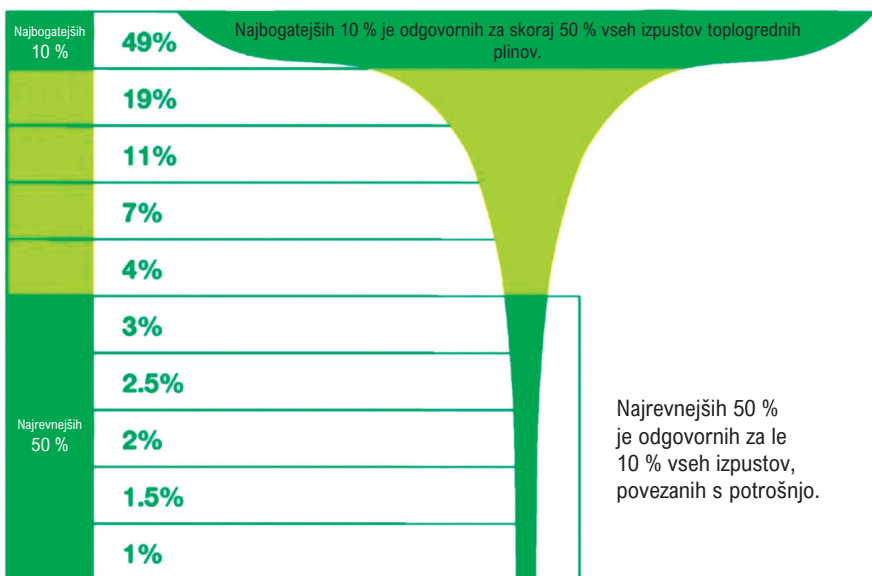
V luči podnebne in drugih okoljskih kriz se je med različnimi lokalnimi, nacionalnimi in globalnimi političnimi, družbenimi ter gospodarskimi akterji razvilo zavedanje, da lahko omenjena ureditev brez sprememb vodi v izjemno poslabšanje pogojev za normalno človeško življenje ali celo v globalno katastrofo in konec človeške civilizacije, kot jo poznamo danes.

Razvoj tega zavedanja pa je bil dolgotrajen proces, zaznamovan s ključnimi prelomnicami tako v mišljenju kot v sprejetih javnih politikah oziroma ukrepih in (poskusih) rešitev, ki so področje varstva okolja vzpostavili kot eno od osrednjih področij javnopolitičnega urejanja. Pri tem se je to področje tesno povezal s splošnim družbenim razvojem ter s premisleki, prizadevanji, strategijami in politikami, usmerjenimi v spremembe obstoječe ureditve (Grasso in Giugni, 2022). Pojem trajnostnega razvoja se je v tem kontekstu vzpostavil kot krovni okvir za naslavljanje okoljskih in podnebne krize. V tem okviru so se vpeljale reformne politike na mednarodni in nacionalni ravni, ki naj bi pripomogle k vzpostavitvi (bolj) trajnostne družbe – družbe, ki bi jo določalo tako sistematično okoljevarstvo kot tudi trajnostni gospodarski in splošni družbeni razvoj (Baker, 2006).

Tako sodobno okoljevarstvo kot trajnostni razvoj sta utemeljena na predpostavki, da okoljske in specifično podnebna kriza niso zamejene z mejami nacionalnih držav

in jih ni mogoče reševati zgolj na nacionalni ravni. Posledično jih je treba reševati na mednarodni ravni, saj naj bi zgolj takšen način reševanja lahko dejansko naslovil omenjene krize.

Ne glede na konsenz o razsežnostih okoljskih in podnebne krize sedanjo situacijo določa (še prisoten) razkorak med splošnim zavedanjem o resnosti situacije, ki so ga s svojim nenehnim aktivizmom in pritiski dosegle generacije aktivistov (vključno z najmlajšo, mobilizirano v gibanjih, kot so Petki za prihodnost), ter (še vedno) omejenimi obstoječimi konkretnimi rešitvami, ukrepi, politikami in sporazumi. Ta (še prisotni) razkorak pa je preplet niza omejujočih značilnosti sodobnega konteksta. Te segajo od dejstva o težavnosti preseganja osnovne gospodarske logike, usmerjene v nenehno gospodarsko rast in širitev proizvodnje in potrošnje ter posledično v rast porabe naravnih virov, do neenakopravnega učinka okoljskih kriz, ki negativno vplivajo predvsem na življenje in okolje tistih skupnosti in delov skupnosti, ki so dejansko najmanj prispevali k njihovemu nastanku, pa vse do težavnosti sprejemanja zavezujočih mednarodnih sporazumov na področju okoljevarstva in trajnostnega razvoja, ki bi vključevali ambiciozne, daljnosežne rešitve, usmerjene v odpravljanje vzrokov kriz. Ta težavnost sprejemanja je predvsem posledica neenakopravnih razmerij med razvitimi zahodnimi/severnimi državami in manj razvitimi državami

Odstotek emisij CO₂ svetovnega prebivalstva.

globalnega Juga pa tudi različne izpostavljenosti prebivalstva teh držav podnebni in okoljskim krizam (Jensen, Keith in Wilbert, 2021).

Na drugi strani pa sam zgodovinski razvoj varstva okolja priča o vsaj delni zmožnosti presejanja vsakokratnih omejitev s strani najrazličnejših akterjev. Mnoštvo raznolikih prizadevanj najrazličnejših skupin, institucij, držav in mednarodnih organizacij, usmerjenih v oblikovanje najrazličnejših ukrepov in rešitev za podnebno in okoljske krize, je namreč tako v zgodovini kot danes premikalo meje do tedaj mogočega. Te rešitve pa so in segajo od državnega in mednarodnega okoljevarstvenega pravnega urejanja gospodarstva in širšega človeškega delovanja do najrazličnejših inovacij na področjih zmanjševanja industrijskega onesnaževanja, proizvodnje energije, pridelave hrane, ponovne uporabe surovin in omejevanja potrošnje (Grasso in Giugni, 2022).

Pričujoče poglavje bo podalo izhodiščni oris razvoja in temeljnih značilnosti varovanja okolja in trajnostnega razvoja, pri čemer se bomo predvsem, a ne izključno osredotočili na mednarodno in globalno dimenzijo. Evropska dimenzija razvoja in značilnosti politik varovanja okolja pa bo celovito naslovljena v naslednjem delu priročnika.

VAROVANJE OKOLJA

Da bi razumeli sodobno varovanja okolja, moramo izhodiščno nasloviti njegove temeljne značilnosti in temeljne pojme oziroma ideje, principe in ukrepe pa tudi temeljne akterje. Pri tem je ključno, da so se temeljne značilnosti sodobnega varovanja okolja razvijale postopoma skupaj s pojavom novih akterjev in da je v zgodovinskem razvoju področja varovanja okolja prihajalo do korenitih prelomov tako v idejah kot tudi v ukrepih, ki so bistveno spremenili temeljno razumevanje varstva okolja.

Ideje, prizadevanja in konkretni ukrepi glede varovanja okolja so bili tako v preteklosti kot danes izhodiščno utemeljeni na zavedanju negativnega vpliva industrijskih družb na naravno okolje. Pri tem pa se je to zavedanje zgodovinsko spreminjalo predvsem v smislu spreminjanja razumevanja razsežnosti tega negativnega vpliva in posledičnega spreminjanja oblike ter vsebine prizadevanj in ukrepov.

Različna obdobja razvoja sodobnega varstva okolja se razlikujejo predvsem glede na njihovo izhodiščno videnje tega, kako in koliko naj bi se spremenila industrijska družba in njeno delovanje.

Že na samem začetku sodobnega varovanja okolja, ki ga lahko časovno umestimo v 19. stoletje, je tako prisotno zavedanje, da je človeštvo z industrijsko revolucijo začelo presegati predhodne omejitve svojega vpliva na okolje, pri čemer pa je bilo to razumevanje (kot tudi sami ukrepi) omejeno. Razumevanje in ukrepi so bili utemeljeni na posebnem razumevanju razmerja med človekom in naravo, kjer je človek ločen od narave, si jo podreja in jo dojema kot vir za zadovoljevanje svojih materialnih potreb. Hkrati pa mu zadovoljuje nematerialne potrebe po duševni dobrobiti in estetiki ter umetniški inspiraciji. Posledično so bili ukrepi varovanja narave od 19. stoletja pa vse do začetka sodobnega okoljevarstva v 20. stoletju bodisi utemeljeni na **načelu ohranjanja naravnih virov, nujno potrebnih za preživetje človeštva** (npr. omejevanje čezmernega ribolova), bodisi na **načelu zaščite okolja za namene ohranjanja naravne dediščine in naravnih lepot** za nematerialne potrebe ljudi. V tem okviru so bili vpeljani različni ukrepi, ki so še vedno del sodobnega varovanja okolja pa tudi z naravo povezanega zagotavljanja duševne dobrobiti ljudi. Tako mestni parki za zagotavljanje duševne dobrobiti urbanega prebivalstva kot narodni parki za namene varovanja naravne dediščine so produkt tega obdobja. Pri tem so narodni parki izhajali tudi iz ideje divjine oziroma neokrnjene narave, ki naj bi jo določala temeljna harmonija, ki je še niso porušili negativni vplivi industrijske družbe (Grasso in Giugni, 2022).

Prve politike varstva okolja v obliki narodnih parkov v Severni Ameriki so imele tudi temno plat prenosa bremena reševanja okoljskih vprašanj na najbolj marginalizirane skupnosti (npr. prvotne prebivalce, Indijance). Te so bile izgnane iz vzpostavljaljajočih se naravnih parkov.

Ta prva prizadevanja in politike so **redko presegle lokalni okvir**, pri čemer pa lahko določene zametke zavedanja o nujnosti mednarodnega reševanja okoljskih problemov v obliki regionalnega sodelovanja med državami za zaščito živali in omejevanje njihovega lova/ribolova najdemo že v omenjenem obdobju. Prevladujoč lokalni domet prvih sodobnih politik je bil neločljivo povezan z zelo omejenim razumevanjem razsežnosti negativnega vpliva industrijske družbe, saj so bile sistematične ekološke študije vpliva industrije na okolje zelo redke vse do 20. stoletja.

Osrednji akterji prvih sodobnih prizadevanj varovanja okolja so bili predvsem **pripadniki političnih in družbenih elit**, ki so s temi ukrepi poskušali nasloviti nekatere grožnje stabilnosti industrijskih družb, kot so dejanski ali domnevni razvrat delavskega razreda, slabo duševno stanje tega razreda pa tudi nevarna perspektiva izgube določenih naravnih virov (npr. rib), pomembnih za zagotavljanje osnovnih materialnih potreb.

Šele **po drugi svetovni vojni** in predvsem **od začetka šestdesetih let 20. stoletja** pa lahko govorimo o **začetku sodobnega varstva okolja**, ki ga določa bolj globalno in kompleksno razumevanje negativnega učinka industrijskih družb na naravno okolje in zdravje ljudi. To sodobno razumevanje izhaja iz predpostavke, da je z industrijsko revolucijo prišlo do radikalne spremembe našega razmerja z naravo. Industrijska revolucija je omogočila do tedaj nezamisljivo zmožnost proizvodnje energije s fosilnimi gorivi in posledično izjemno povečanje proizvodnje dobrin, utemeljenih na novih tehnoloških prebojih. Ti procesi pa so temeljili na čedalje intenzivnejšem izkoriščanju in onesnaževanju naravnega okolja. Človeški vpliv je tako postal planetaren in posledično so okoljske krize, ki jih je povzročilo človeško delovanje, postale planetarne in neprecedenčne tako glede razsežnosti kot tudi intenzivnosti.

Industrializacija, utemeljena na nenehnem večanju potrošnje blaga in storitev, je povzročila korenito **zmanjšanje biotske raznovrstnosti** z izkoriščanjem naravnih virov, onesnaževanjem (od strupenih plinov do nerazgradljivih odpadkov, kot je plastika), industrijskim monokulturnim poljedelstvom ter industrijsko živinorejo. Hkrati pa je bil in je ta globalni sistem utemeljen na zelo neenakopravnih razmerjih, kjer so tisti, ki uživajo največje koristi tega sistema, in sicer nacionalne in globalne elite ter večina prebivalstva globalnega severa (zahoda), hkrati najmanj izpostavljeni negativnim posledicam tega sistema. Tisti deli prebivalstva in tista globalna področja (npr. države globalnega juga), ki uživajo najmanj koristi tega sistema, pa so bili in so najbolj podvrženi negativnim posledicam (Patel in Moore, 2017).

Biotska raznovrstnost, tudi biodiverziteteta, slovensko bi ji lahko rekli *raznoživost*, a beseda še ni uveljavljena, pomeni raznolikost živih bitij in njihovih bivališč (Kajfež Bogataj, 2016, str. 112, 294). Biotska raznovrstnost na planetu hitro upada; »vsi dokazi kažejo na to, da je živi svet na planetu že vstopil v obdobje množičnega izumiranja brez nadomestila/, in n/obenega dvoma ni, da je edini vzrok temu človeška vrsta« (prav tam, str. 111). Človekov poseg v prostor je velik, na primer spreminjanje rabe zemljišč, intenziviranje kmetijstva, urbanizacija, gradnja avtocest, čezmerno izkoriščanje naravnih virov, onesnaževanje, podnebne spremembe ter nove vrste, ki konkurirajo naravni flori in favni. S temi posegi človek razkosa in drobi življenjski prostor drugih

vrst na planetu ter tako zvišuje njihovo dovzetnost za izumiranje. Vnos več kot 100.000 različnih sintetičnih kemikalij v okolje zmanjšuje zmogljivosti organizmov za reprodukcijo. Populacija divjih živali, na primer, se je od leta 1970 zmanjšala za skoraj 50 %. Izumiranje vrst trenutno poteka s hitrostjo vsaj tisoč izumrtij na milijon vrst letno in še narašča. Znanost pa je varno planetarno mejo za zdaj določila na eno na milijon vrst letno. Varno mejo smo torej krepko presegli, najbolj negotovo pa je, da ne vemo, kdaj in izumrtje katere vrste pomeni prehod v nepovrnjive spremembe (Kajfež Bogataj, 2017, str. 111-12).

Vir: <https://tinyurl.com/m4nm39fh>

Lučka Kajfež Bogataj.

Prof. dr. Lučka Kajfež Bogataj je najbolj znana in vplivna slovenska klimatologinja. Deluje kot redna profesorica na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani, je predstojnica Katedre za agrometeorologijo in članica Medvladnega foruma za podnebne spremembe. To je medvladni organ OZN, odgovoren za širjenje znanja o podnebnih spremembah, ki jih povzroča človek. Leta 1988 sta ga ustanovila Svetovna meteorološka organizacija in Program Združenih narodov za okolje, potrdila pa ga je tudi Generalna skupščina Združenih narodov. Sedež ima v Ženevi v Švici in združuje 195 držav članic.

Pojav sodobnih okoljskih protestov in pričetek sodobnega varovanja okolja

Sodobno razumevanje negativnih, a hkrati neenakomernih učinkov industrijskih družb na človeške skupnosti se je sprva razvilo v okviru sodobnih zahodnih **okoljevarstvenih gibanj** v zgodnjih šestdesetih letih 20. stoletja. Oblikovanje teh gibanj je sovpadalo z intenziviranjem negativnih posledic

industrijskega onesnaževanja (npr. smog v mestih, kisli dež) na zdravje ljudi. Hkrati pa jih je treba razumeti v kontekstu širše destabilizacije ureditve, ki se je na zahodu vzpostavila po drugi svetovni vojni. Pri tem je bila ta širša destabilizacija produkt večplastnega aktivizma mladih na zahodu, ki se je povezal s protikolonialnimi boji na globalnem jugu. Skupni cilj obeh vrst gibanj je bilo korenito spreminjanje družb za večjo enakopravnost ter razgradnjo okostenelih hierarhij na nacionalni in globalni ravni pa tudi boj proti gospodarskim dejavnostim, ki so uničevale okolje in s tem življenjski prostor vseh živih bitij vključno z ljudmi (Grasso in Giugni, 2022).

Vir: <https://tinyurl.com/5653274h>

Primer prvih sodobnih okoljevarstvenih gibanj v šestdesetih letih 20. stoletja, ki so se borila proti onesnaževanju zraka.

Ena od osrednjih prelomnic je izdaja knjige *Silent Spring* (Tiha pomlad) okoljevarstvenice Rachel Carson leta 1962, ki je popisala izjemno škodljive učinke splošne in nepremišljene uporabe pesticidov na okolje. Sodobna okoljevarstvena gibanja predstavljajo ključne akterje, ki vprašanja onesnaževanja okolja in okoljskih kriz ter katastrof vzpostavijo kot splošno relevantna ter ključna politična vprašanja. Pri tem so pomembno vlogo odigrali tudi množični mediji, ki so ta vprašanja in tematiko varstva okolja začeli popularizirati med navadnimi državljani. Od šestdesetih let 20. stoletja se varovanje okolja prične vedno bolj dojemati kot izhodiščno globalna problematika. Globalna tako v smislu vzpostavljanja zavedanja, da **okoljevarstvena**

problematika presega meje držav, kot v smislu **prepletenosti te problematike s splošnim delovanjem človeških družb**, temelji njihovega materialnega razvoja, ustvarjanjem in utrjevanjem določenih hierarhij, neenakosti, izkoriščanj ter izključevanj, na drugi strani pa privilegijev ter bogastva (Baker, 2006).

Naslednjo ključno prelomnico predstavljajo sedemdeset leta. Ta so prelomna predvsem v smislu določenega vrhunca sodobnih okoljevarstvenih gibanj. **Leta 1970** namreč v ZDA ta gibanja z nekaterimi enako mislečimi politikami organizirajo **največji protest** proti uničevanju okolja z imenom **Dan zemlje**, ki se ga udeleži 20 milijonov ljudi. Pod pritiskom sodobnih okoljevarstvenih gibanj se v sedemdesetih letih najprej v zahodnih industrijskih družbah in kasneje drugje pričnejo oblikovati **prve sodobne nacionalne javne politike oziroma širši sistemi varovanja okolja, temelječi na sorazmerno široko zastavljeni okoljevarstveni zakonodaji in nacionalnih okoljevarstvenih institucijah** (agencije in ministrstva), **ki naj bi nadzorovali izvajanje te zakonodaje**. Izhodiščni cilj teh sistemov je bil in je sistematičen **nadzor čezmernega onesnaževanja in zagotavljanje kakovosti življenja ljudi oziroma njihovega zdravja**. V tem okviru so se aktivnosti držav usmerile v odpravo čezmernega onesnaževanja **zraka, vode in prsti**. Pri tem se je to področje kontinuirano širilo z novimi podpodročji, kot so upravljanje nevarnih odpadkov in odpadkov na splošno. Hkrati so se v naslednjih desetletjih pojavila nova podpodročja nadzora onesnaževanja, kot so nadzor onesnaževanja s plastiko in z odpadki, povezanimi z elektroniko, ter tudi nadzor onesnaževanja z zvokom in svetlobo.

Posledično je bilo sodobno področje nadzora onesnaževanja neločljivo povezano z zakonskim urejanjem **različnih dimenzij človeškega delovanja od industrijske proizvodnje, proizvodnje energije, ogrevanja** (in hlajenja) **do kmetijstva in transporta** (vključujoč logistiko). Tako zakonodaja kot druge državne aktivnosti na področju nadzorovanja onesnaževanja pa so in še vedno izhajajo iz **štirih temeljnih načel**. **Previdnostno načelo** temelji na ideji, da v primeru, ko ni znanstvene gotovosti glede tveganj v zvezi z določenim proizvodom za zdravje ljudi in okolja, se prodaja tega potencialno nevarnega proizvoda lahko prepove. **Načelo preprečevanja** temelji na ideji, da je treba omejiti količino odpadkov že v zgodnjih stopnjah proizvodnega procesa ter hkrati spodbuditi industrijo, da proizvede manj odpadkov, potrošnike pa, da kupijo storitve in proizvode, ki so manj obremenjujoči za okolje. **Načelo odpravljanja okoljske škode pri viru** onesnaževanja meri na to, da bi bilo treba onesnaževanje omejiti tam, kjer nastaja. Končno temeljno načelo pa je načelo **odgovornosti povzročitelja**, ki temelji na ideji, da so podjetja, ki povzročijo okoljsko škodo, odgovorna za njeno sanacijo (Kurerr, 2021).

V sedemdesetih letih 20. stoletja pride do pojava še dveh novih oblik akterjev, vezanih na varovanje okolja, in sicer do pojava **prvih globalnih okoljevarstvenih nevladnih organizacij** (npr. Greenpeace) in **prvih zelenih političnih strank**. Če so se nevladne organizacije usmerile v dviganje splošne zavesti o okoljskih vprašanjih ter v pritiske na politične odločevalce, je bil osrednji politični cilj zelenih strank neposredna participacija v političnem procesu in vzpostavitev varovanja okolja kot enega osrednjih političnih področij ter državnega mednarodnega/EU/globalnega delovanja.

V zgodnjih sedemdesetih letih se varovanje okolja **prične vzpostavljati tudi na globalni in regionalni formalni politični ravni** s prvimi konferencami mednarodnih organizacij, predvsem v okviru OZN. **Stockholmski vrh OZN** iz leta 1972 je prva globalna konferenca, kjer je tematika varovanja okolja igrala osrednjo vlogo. Eden od osrednjih rezultatov vrha je bila ustanovitev **Programa Združenih narodov za okolje** (UNEP), ki naj bi igral osrednjo vlogo pri mednarodnem naslavljanju vprašanj, povezanih z varovanjem okolja. Tedaj se prične na globalni ravni odpirati tudi dialog med razvitimi državami in državami v razvoju glede **vprašanja povezanosti gospodarske rasti in onesnaževanja okolja ter dobrobiti ljudi** (Baker, 2006).

Ključni zgodovinski premiki/prelomi v sodobnem mednarodnem varovanju okolja

Zavedanje o globalni razsežnosti okoljskih problematik, o neločljivosti in tesni prepletenosti lokalnih, nacionalnih, regionalnih/evropskih ter globalnih kontekstov pa tudi o nujnosti skupnega naslavljanja teh problematik se je še intenziviralo v poznih sedemdesetih in predvsem v osemdesetih letih. Tedaj smo priča prvemu globalnemu **meddržavnemu zakonskemu omejevanju izpustov določenih nevarnih plinov** (npr. žvepla). Leta 1979 je bila tako sprejeta **Konvencija o onesnaževanju zraka na velike razdalje preko meja**. Istega leta pa Svetovna meteorološka organizacija (WMO), ki deluje v širšem okviru OZN, organizira **prvo svetovno klimatsko konferenco**. Gre za **prvi globalni izraz pričetka zavedanja vpliva človeka na podnebne spremembe**. Hkrati predstavlja izhodišče za nadaljnje znanstveno preučevanje tega vpliva.

Z vidika negativne vloge, ki so jo in jo igrajo energetska podjetja na področju naslavljanja podnebnih sprememb, pri čemer z lobiranjem pri političnih odločevalcih in s sejanjem dvoma o znanstvenih ugotovitvah glede razsežnosti podnebnih sprememb predvsem zavirajo sprejemanje strožjih omejitev izpustov, je ironično, da so bili prav raziskovalci teh podjetij prvi, ki so že v zgodnjih sedemdesetih letih identificirali problem globalnega segrevanja kot neposrednega učinka toplogrednih plinov, nastalih z izgorevanjem fosilnih goriv (glej <https://www.scientificamerican.com/article/exxon-knew-about-climate-change-almost-40-years-ago/>).

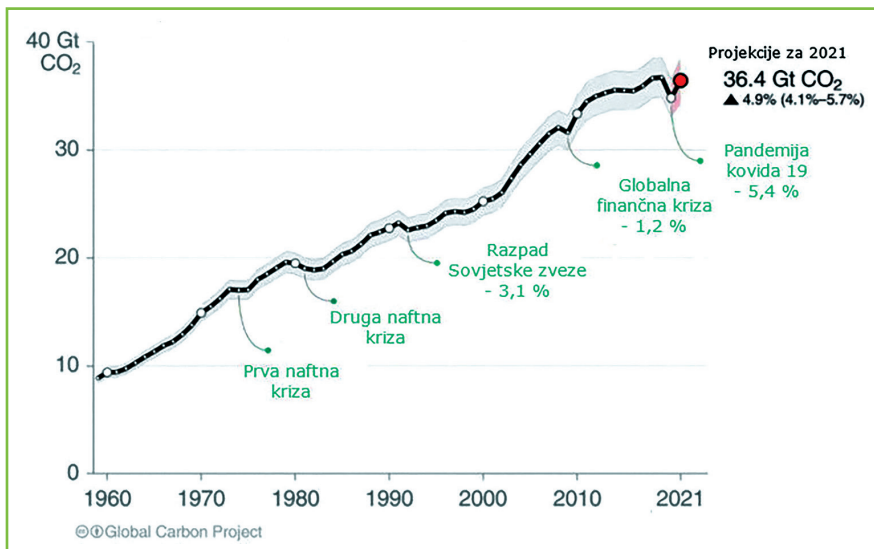
Z leta 1985 sprejeto **Dunajsko konvencijo o varstvu ozonskega plašča** se na mednarodni ravni omeji proizvodnja plinov CFC. Ti so bili ključni za nevarno tanjšanje in uničevanje ozonskega plašča v zemeljski atmosferi, nujno potrebnega za normalne življenjske pogoje.

Začetek osemdesetih let je tudi začetek **tesnega prepletanja okoljevarstvenih vprašanj z vprašanjem gospodarskega in družbenega razvoja** oziroma z vprašanjem obstoječega modela razvoja s krovnim **pojmom trajnostnega razvoja**, ki pa ga bomo naslovlili v naslednjem poglavju.

V drugi polovici osemdesetih in v devetdesetih letih se **problematika podnebnih sprememb prične vzpostavljati kot čedalje pomembnejše politično vprašanje** in se postopoma razvije v osrednjo problematiko, povezano z varovanjem okolja. Varovanje okolje se vzpostavi kot eno od **osrednjih področij globalnih in nacionalnih javnih politik**. Leta 1988 WMO in UNEP družno ustanovita **Medvladni odbor za podnebne spremembe (IPCC)**, ki je izraz tega novega zavedanja osrednjosti problematike podnebnih sprememb in vzpostavi trden okvir za globalno znanstveno sodelovanje pri preučevanju podnebne krize. Glavna naloga odbora je bila in je priprava obsežnih poročil ter matematičnih modelov o trendih klimatskih sprememb ter sinteza raziskav (potencialnega) učinka določenih obstoječih in potencialnih (tehnoloških in družbenih) ukrepov na zmanjšanje izpustov toplogrednih plinov in vzpostavljanje okoljske vzdržnosti.

Nadaljnji prelom predstavlja konferenca OZN v Riu, imenovana **Zemeljski vrh**, leta 1992. Prelomna je bila v več pogledih. Tako se **prvič družno naslovlita okolje in**

razvoj, pri čemer se prvič v globalnem institucionalnem kontekstu začne govoriti o nujnosti **novega trajnostnega razvoja** in skupnih globalnih javnih politikah. V tem okviru se začne o okoljskih vprašanjih na globalni politični ravni prvič razmišljati kot o globalno relevantnih in osrednjih za prihodnost človeštva. Ta vprašanja so začela biti razumljena v smislu njihovega vpliva na prav vse dimenzije človeškega življenja vključno z družbenim in gospodarskim razvojem (Baker, 2006). Zaradi pritiska in aktivnosti raznolikih okoljskih in drugih družbenih gibanj marginaliziranih skupin se je s konferenco v Riu pričelo na globalni politični ravni v sporazume in politike vključevati **načela okoljske pravičnosti in okoljskega dolga**. Načelo okoljske pravičnosti se nanaša na dejstvo različne odgovornosti za okoljske krize in njihovo naslavljanje. Glede na to načelo naj bi razvite države, ki so primarno odgovorne za okoljske krize, nosile največje breme njihovega reševanja. Načelo okoljskega dolga pa se nanaša na nujnost naslavljanja dolga, ki ga ima sodobno človeštvo zaradi preteklih izkoriščanj naravnih virov in onesnaževanja do prihodnjih generacij človeštva (Gore, 2020). Konferenca v Riu pa je prelomna tudi z vidika sprejetja **Okvirne konvencije Združenih narodov o podnebnih spremembah (dalje Konvencija)**, ki je bila sprejeta na podlagi priporočil in ugotovitev IPCC. Gre za prvi pravno zavezujoči dokument v zvezi s podnebno krizo. To pogodbo je leta 1992 podpisalo 153 držav, prav tako pa tudi Evropska komisija v imenu Evropskih skupnosti. V okviru Konvencije se države vsako leto zberejo na **konferenci pogodbenc** (ang. *conference of parties* – COP) in se dogovarjajo tudi o dodatnih dogovorih k tej pogodbi. Konvencija je tudi

Globalni izpusti CO₂, povezani s fosilnimi gorivi.

izhodišče vseh kasneje sprejetih mednarodnih dogovorov na področju boja proti podnebnim spremembam. Pri tem so bili ključni Kjotski sporazum (1997), Sprememba iz Dohe Kjotskega protokola (2012) in Pariški sporazum (2015).

Kjotski protokol h Konvenciji, sprejet v okviru tretje konference pogodbenic (COP 3), je prvi pravno zavezujoči sporazum na področju naslavljanja toplogrednih plinov, ki uvaja kvantificirane cilje zmanjševanja toplogrednih plinov (5-odstotno zmanjšanje glede na raven iz leta 1990 za obdobje 2008–2012) za države pogodbenice² (glede na njihovo odgovornost, pri čemer uvaja cilje le za skupino razvitih držav) z osrednjim namenom preprečiti katastrofalen vpliv človeka na podnebne sisteme. Podpisan je bil leta 1997, pri njegovi uveljavitvi pa je imela veliko vlogo EU, saj ji je uspelo prepričati Rusijo, da ga je ratificirala in s tem omogočila, da je 16. 2. 2005 začel veljati. S **Spremembo iz Dohe** se cilji o zmanjšanju toplogrednih plinov prilagodijo za obdobje 2013–2020, pri čemer naj bi se ti plini v omenjenem obdobju zmanjšali za 18 % glede na raven iz leta 1990. Cilje od leta 2020 naprej pa določi **Pariški sporazum**, ki je bil sprejet v okviru COP 21. Ta je zadnji ključni javnopolitični premik na polju globalnega boja proti podnebni krizi in širšim okoljskim krizam. S sporazumom so se **vse države pogodbenic, tako razvite države kot države v razvoju, prvič zavezale k zmanjševanju emisij toplogrednih plinov**. Zavezale so se, da bodo zmanjšale izpuste toplogrednih plinov do mere, ki bo omogočila omejitve globalnega segrevanja občutno pod 2 °C v primerjavi s predindustrijsko dobo. Hkrati pa naj bi si prizadevale z dodatnimi prihodnjimi ukrepi to segrevanje omejiti na 1,5 °C. Te omejitve naj bi občutno zmanjšale negativne učinke podnebnih sprememb, kar pa ne pomeni, da bi jih popolnoma odpravile. Omejile naj bi jih na raven, ki človeštvu še omogoča, da se sorazmerno uspešno prilagodi podnebnim spremembam. Pri tem naj bi ta prizadevanja temeljila na zmanjšanju izpustov in vpeljevanju novih tehnologij pa tudi na prenosu znanja in tehnologij za zmanjševanje izpustov iz razvitih držav v države v razvoju. Osrednji dolgoročni cilj sporazuma je, da bi v drugi polovici 21. stoletja dosegli ravnovesje med emisijami toplogrednih plinov, ki jih proizvede človek, in njihovim zajemanjem v najrazličnejše oblike ponorov oz. oblik odvzema ogljikovega dioksida iz ozračja. Celoten proces pa naj bi temeljil na načelu okoljske oziroma podnebne pravičnosti. Hkrati naj bi celotno prilagajanje potekalo v okviru novega modela razvoja, in sicer trajnostnega razvoja (Zakon o ratifikaciji Pariškega sporazuma, 2016).

Osrednje mesto trajnostnega razvoja v okviru sodobnih nacionalnih in globalnih/mednarodnih javnih politik tako v navezavi z naslavljanjem okoljskih in podnebne

2 Med državami pogodbenicami ni bilo ZDA kot osrednje globalne gospodarske in politične velesile, kar zrelativizira doseg sporazuma.

krize kot tudi praktično vseh osrednjih družbeno-ekonomskih in političnih problematik posledično zahteva dodatno razlago.

TRAJNOSTNI RAZVOJ

Kot smo poudarili že v pregledu razvoja varovanja okolja, se trajnostni razvoj kot krovni pojem za premišljanje novega, bolj okoljsko vzdržnega modela razvoja in za oblikovanje politik, ki naj bi k temu prispevale, pojavi v osemdesetih letih. Prvič je omenjen v poročilu **Naša skupna prihodnost** (1987). To poročilo je pripravila komisija pod vodstvom Gro Harlem Brundtland, ki jo je leta 1983 ustanovila OZN za namene sistematičnega premisleka novega modela razvoja. Ta naj bi upošteval omejitve glede izrabe naravnih virov na Zemlji. Poročilo je bilo izjemno vplivno, saj predstavlja izhodišče kasnejših poročil, deklaracij in strategij ter dogovorov v okviru OZN ter drugih mednarodnih, EU in nacionalnih akterjev. Predvsem pa je vplivna temeljna opredelitev trajnostnega razvoja, ki je prvič podana v tem dokumentu. Ta se glasi, da trajnostni razvoj družbe pri zadovoljevanju potreb sedanje generacije upošteva enake možnosti zadovoljevanja potreb prihodnjih generacij in omogoča dolgoročno ohranjanje okolja (Baker, 2006).

Vir: <https://tinyurl.com/4cejjnc3>

Gro H. Brundtland leta 1987 v OZN.

Trajnostni razvoj tako opredeljuje obliko razvoja, ki upošteva ekološke omejitve Zemlje v smislu omejene regeneracijske sposobnosti okolja. Hkrati temelji na ideji socialne pravičnosti in gospodarske vključenosti. Trajnostni razvoj poskuša **združiti in preplesti okoljsko, družbeno ter gospodarsko dimenzijo** trenutnega in

prihodnjega razvoja ter pri tem upoštevati in izhajati iz globalnega konteksta. Okoljska dimenzija se nanaša na okoljevarstvene vidike ohranjanja ne le človeškega, temveč vsega življenja na Zemlji. Gospodarska dimenzija se navezuje na sistem izmenjave in usmerjanja dobrin, izmenjave virov, hrane, proizvodnje in uporabe energije za zadovoljevanje materialnih potreb. Družbena dimenzija se nanaša na vprašanja medčloveških odnosov in razmerij ter struktur, ki omogočajo in uokvirjajo te odnose in razmerja ter ki naj bi težili k vključenosti vseh ljudi. Izhodiščno je bil trajnostni razvoj zamišljen kot nov model razvoja, ki naj bi naslovil temeljne problematike obstoječega razvojnega modela, vključujoč revščino, neenakost in splošno degradacijo okolja ter netrajnostno porabo omejenih naravnih virov (Baker, 2006).

Standardna shema trajnostnega razvoja.

Ta izhodiščna opredelitev temelji na zavedanju **različne odgovornosti držav in skupnosti (glede na njihovo gospodarsko razvitost) za nastalo okoljsko krizo** in posledično na zavedanju **različne odgovornosti za naslavljanje te krize**. Zahodne države in družbe naj bi **korenito spremenile svoje življenjske navade oziroma potrošniške vzorce ter z njimi povezane nenujne »potrebe«**. Pri tem naj bi hkrati finančno in tehnološko pomagale državam v razvoju. Izhodiščna opredelitev tako

temelji na prepričanju, da je **obstoječe okoljske in družbene probleme mogoče rešiti z vzporednimi in prepletenimi korenitimi družbenimi, ekonomskimi in kulturnimi spremembami ter z vpeljavo novih tehnoloških rešitev**. Hkrati temelji na ideji, da je nadaljnja **gospodarska rast mogoča ravno z njeno ločitvijo od uničevanja okolja**. Trajnostni razvoj tako temelji na predpostavki, da je obstoječo industrijsko civilizacijo in njeno logiko nenehnega povečanja proizvodnje ter potrošnje mogoče ohraniti z nekaterimi nujnimi spremembami. Vzrok netrajnosti pa naj bilo predvsem zanašanje na fosilna goriva kot primarni vir energije. Ta pa naj bi bilo mogoče spremeniti in narediti trajnostna na podlagi človeške iznajdljivosti. Devetdeseta leta predstavljajo temeljno prelomnico, ko se je trajnostni razvoj postopoma pričel vzpostavljati kot temeljni okvir politik na globalni in nacionalnih ravneh za naslavljanje prepletenih vprašanj okoljske in specifično podnebne krize in gospodarskega razvoja ter osrednjih družbeno-ekonomskih problematik, kot je revščina (Baker, 2006). V okviru omenjenega Zemeljskega vrha OZN v Riu države članice tako sprejmejo akcijski načrt **Agenda 21**, ki celovito opredeljuje smernice in aktivnosti različnih akterjev (OZN, vlade, civilne družbe, gospodarske sfere itd.) za doseganje trajnostnega razvoja na globalni, nacionalni in lokalni ravni. Pri tem pa se poudarjajo predvsem tržne in tehnološke rešitve za obstoječe temeljne ekološke, družbene in gospodarske problematike. Leta 2000 pa na Milenijskem vrhu OZN pride do sprejetja **milenijskih razvojnih ciljev**, ki naj bi se uresničili do 2015 in ki nadalje utrdijo trajnostni razvoj kot krovni okvir za razreševanje temeljnih problematik, kot so revščina, lakote, epidemije, počasen razvoj globalnega juga in okoljska netrajnost. Države članice OZN se prvič zavežejo vključiti načelo trajnostnega razvoja v svoje specifične javne politike in programe ter da bodo skrbele za racionalno izkoriščanje naravnih virov. Leta 2015 pa države v okviru OZN sprejmejo **Agendo 2030 za trajnostni razvoj**, ki opredeljuje danes skoraj vseprisotnih **17 ciljev trajnostnega razvoja do leta 2030**, ki segajo od odprave revščine in lakote do zagotovitve enakosti spolov, zmanjševanja neenakosti in sprejemanja podnebnih ukrepov. Tudi v okviru Agende 2030 se kot ključne rešitve izpostavljajo tržni in tehnološki ukrepi (zelene investicije, zelena proizvodnja in potrošnja, obnovljivi viri energije, recikliranje ipd.) Z njimi naj bi družbe prilagodili okoljskim spremembam ter zagotovili nadaljnjo gospodarsko rast, ta pa naj bi omogočila več možnosti za vse in vodila v zmanjšanje ekonomske neenakosti, dvig standarda in vključujoč razvoj, kar naj bi odpravljalo revščino (OZN, 2015).

V času globalne politične institucionalizacije trajnostnega razvoja so se pojavili številni spremljajoči pojmi in ideje, ki jih lahko umestimo v širši krovni pojem trajnostnega razvoja. Med ključnimi so bili in so zeleni razvoj, zelena rast, zeleni kapitalizem in ciklična ekonomija, ki si delijo osrednjo predpostavko o tem, da je mogoče gospodarsko rast ločiti od netrajnostne porabe virov. Ključne izzive varovanja okolja in trajnostnega razvoja bomo nasloveli v zadnjem delu priročnika.

V nadaljevanju bomo pogled usmerili na naš neposredni regionalni kontekst, in sicer na Evropsko unijo ter na razvoj in temeljne značilnosti zelenih politik EU, ki vključujejo tako varovanje okolja kot tudi širši okvir politik in ukrepov vzpostavljanja trajnostnega razvoja.

Vir: <https://tinyurl.com/u7xehez>

Cilji trajnostnega razvoja.

VIRI

- Baker, S. (2006). *Sustainable development*. Routledge.
- Gore, T. (2020). *Confronting Carbon Inequality: Putting climate justice at the heart of the COVID-19 recovery*. Oxfam.
- Grasso, M. T., in Giugni, M. (ur.) (2022). *The Routledge handbook of environmental movements*. Routledge.
- Jensen, D., Keith, L., in Wilbert, M. (2021). *Bright green lies: How the environmental movement lost its way and what we can do about it*. Monkfish Book Publishing.
- Kajfež Bogataj, L. (2016). *Planet, ki ne raste*. Cankarjeva založba.
- Kurerr, C. (2021). *Environment policy: general principles and basic framework – Fact Sheet on the European Union 2022*. Evropski parlament. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/71/environment-policy-general-principles-and-basic-framework>.
- Organizacija združenih narodov. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://sdgs.un.org/2030agenda>.
- Patel, R., in Moore, J. W. (2017). *A history of the world in seven cheap things: A guide to capitalism, nature, and the future of the planet*. University of California Press.
- Pörtner, H.-O., Roberts, D. C., Adams, H., Adler, C., Aldunce, P., Ali, E., Begum, R. A., Betts, R., Kerr, R. B., Biesbroek, R., Birkmann, J., Bowen, K., Castellanos, E., Cissé, G., Constable, A., Cramer, W., Dodman, D., Eriksen, S. H., Fischlin, A., ... Stevens, N. (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. PIK: Potsdam-Institut für Klimafolgenforschung.
- Wallace-Wells, D. (2020). *The Uninhabitable Earth*. Tim Duggan Books.
- Zakon o ratifikaciji Pariškega sporazuma (MPS). (2016). *Uradni list RS*, št. 16/16 in 6/17 – popr.

2. OKOLJSKA POLITIKA EU

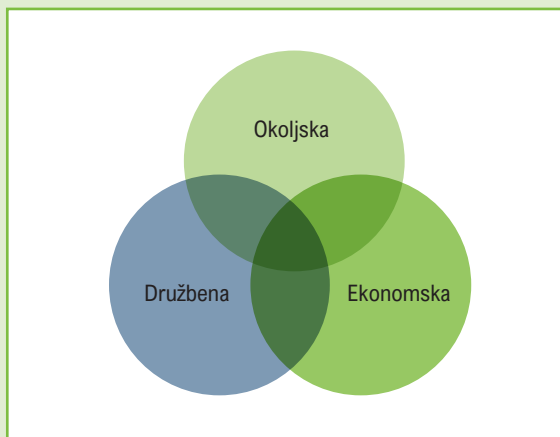
Okolje je v zadnjih petdesetih letih postalo ena izmed ključnih prednostnih nalog EU, okoljska politika EU pa je ena izmed najbolj ambicioznih in celostnih politik, ki vsebuje nekatere najvišje okoljske standarde na svetu (Bretherton in Vogler, 2005; Holzinger in Sommerer, 2014; Jordan idr., 2021). **Namen** okoljske politike EU je namreč **oblikovanje pravil in zakonodaje**, ki bodo **spodbujali preobrazbo gospodarstva** EU v **okolju prijaznejše**, zaščito naravnih virov in varovanje zdravja ter blaginje vseh prebivalcev EU. Kot smo pokazali v prejšnjem poglavju, je čisto okolje osrednjega pomena tako za ljudi kot tudi za gospodarstvo, a ga ogrožajo številni izzivi, na primer podnebne spremembe, netrajnostna potrošnja in proizvodnja, različne oblike onesnaževanja in nizka stopnja ozaveščenosti ljudi o tem, kako lahko vsak posameznik, ne samo države, prispeva k doseganju teh pravil in standardov.

Okoljska politika EU vsebuje zelo širok nabor **pravil in zakonodaje** na področju podnebnih sprememb, varovanja naravnih habitatov, čistega zraka in vode ter ravnanja z odpadki in drugimi nevarnimi snovmi, kot so kemikalije (Evropska unija, 2022a). Prav tako je politika povezana z nekaterimi področji, ki zadevajo okolje, kot so proizvodnja hrane, energija, transport, javno zdravje, biotska raznovrstnost in tudi mednarodna varnost.

Kaj je okoljska politika?

Okoljska politika se ukvarja z vprašanjem, kako najbolje upravljati odnos med ljudmi in naravnim okoljem za njuno obojestransko korist (Benson in Jordan, 2015). Osrednji cilj politike je doseči harmonično ravnotežje med družbo, gospodarstvom in okoljem kot tremi dimenzijami trajnostnega razvoja (Ingram in Mann, 1983). Podrobneje medsebojno povezanost dimenzij trajnostnega razvoja obravnava prvo poglavje.

Tri dimenzije okoljske politike in trajnostnega razvoja

Vir: Lastni prikaz

Tri dimenzije okoljske politike in trajnostnega razvoja.

EU je na področju okoljevarstva postala vodilna globalna sila, ki ne le sledi lastnim visokim standardom, ampak pomembno sooblikuje tudi okoljska pravila na mednarodni ravni. EU je na primer z zavzemanjem za višje okoljske standarde in z vključevanjem vseh držav (ne samo razvitih) igrala vodilno vlogo pri mednarodnih pogajanjih o podnebnih spremembah in uveljavitvi Pariškega podnebnega sporazuma pa tudi pri nekaterih drugih mednarodnih prizadevanjih za omejitev škodljivih učinkov človekove dejavnosti na okolje (ozonska luknja, kisli dež itd.) Prav tako se po EU in njenih državah članicah zgledujejo druge države, ki jim EU v okviru razvojnega sodelovanja pomaga pri uresničevanju njihovih zavez in oblikovanju ter upoštevanju višjih okoljskih standardov (Jordan idr., 2021).

V tem poglavju najprej sledi kratek prikaz razvoja okoljske politike EU, kjer bo v ospredju razvoj pristojnosti EU za oblikovanje okoljskih pravil in standardov, ki jim morajo slediti vse države članice EU. Predstavljeni bodo glavni cilji in načela, ki vodijo EU pri njenem delovanju. V drugem delu poglavja bomo spoznali prednostna področja »okoljskega aktivizma« EU tako v EU kot v širšem mednarodnem okolju. Pokazali bomo tudi, na katerih področjih EU nastopa v vlogi globalnega okoljskega voditelja. Tretji del poglavja bo namenjen predstavitvi osrednje okoljske strategije EU v 21. stoletju – evropskega zelenega dogovora in izzivov njegovega izvajanja.

RAZVOJ OKOLJSKE POLITIKE EU

Začetek okoljske politike EU sega v leto **1972**, ko so se voditelji šestih držav članic (Francije, Nemčije, Italije, Belgije, Luksemburga, Nizozemske) in treh novih (Danske, Irske in Združenega kraljestva), ki so postale članice 1. januarja 1973, **po Konferenci Združenih narodov o okolju** odločili, da tudi EU potrebuje skupno okoljsko politiko (Evropski parlament, 2022). K odločitvi, da EU potrebuje skupno okoljsko politiko, so poleg okrepljenega zavedanja o nujnosti varovanja okolja na mednarodni ravni, ki je podrobneje opisano v prejšnjem poglavju, prispevale tudi vse pogostejše naravne nesreče in pričakovanje (evropske) javnosti, da bodo države ustrezno ukrepale. Osrednji razlog pa je bil ekonomski in povezan z delovanjem skupnega trga, kjer je EU imela največ pristojnosti. Razlike v okoljskih politikah držav članic so namreč v neenak položaj na skupnem trgu EU postavljale tiste države, ki so imele strožja okoljska pravila in standarde (Nemčija, Nizozemska, Danska), in tako onemogočale lojalno konkurenco. Prvi okoljski ukrepi EU so bili tako oblikovanje minimalnih standardov na področju izpustov in ravnanja z odpadki, ki so jih morale upoštevati vse države članice EU (Jordan idr., 2021).

Vir: <https://tinyurl.com/3mxxuj4b>

Voditelji držav članic na Pariškem vrhu 19.–21. oktobra 1972).

Izjava voditeljev držav članic Evropske skupnosti na Pariškem vrhu:

»Ekonomska širitev ni namenjena sama sebi. Glavni cilj naj bi bil zmanjšanje razlik med življenjskimi pogoji [držav članic], kjer sodelujejo vsi socialni partnerji. To bo vodilo v izboljšanje kvalitete življenja kot tudi življenjskih standardov. Posebna pozornost bo namenjena neopredmetenim vrednotam in zaščiti okolja, tako da bo [ekonomski] razvoj dejansko služil človeštvu v celoti.« (Voditelji držav članic Evropskih skupnosti, 1972).

Do leta 1972 so torej o okoljskih politikah odločale države neodvisno od EU in upoštevajoč zgolj lastne nacionalne potrebe. Takšno naslavljanje okoljskih vprašanj zgolj na nacionalni ravni pa ni odražalo vse bolj transnacionalne narave okoljskih problemov. Ukrepanje zgolj posamezne države ali skupine držav ni zmoglo omejiti ali preprečiti škodljivih učinkov človekove dejavnosti na okolje, saj pri tem niso sodelovale vse države. To lahko ponazorimo na primeru omejevanja globalnega segrevanja ozračja, kjer nobena država, četudi sama izvaja ukrepe za zmanjšanje izpustov toplogrednih plinov (npr. ogljikov dioksid), ne more rešiti problema niti zase niti za celoten svet, saj je vpliv toplogrednih plinov transnacionalen (Jordan idr., 2021).

Transnacionalnost pomeni, da določeni okoljski problemi, na primer podnebne spremembe, biotska raznovrstnost, onesnaženost zraka, vode in ravnanje z odpadki, presegajo meje ene države. Da bi te probleme rešili, so potrebni skupno ukrepanje, mednarodno sodelovanje in dogovori med državami.

Oblikovanje skupne okoljske politike EU je bilo zato **dolgotrajen proces**, saj je EU morala uskladiti različne interese in politike držav članic. Razlike med državami so bile posledica razlik v gospodarski razvitosti, geografski legi, okoljski zavednosti, stopnji ogroženosti in stroških, ki so jih državam povzročali okoljski problemi. Transnacionalnost okoljskih problemov namreč pomeni tudi, da negativni učinki teh problemov ne prizadenejo vseh držav enako. Bolj prizadete ali pa gospodarsko razvitejšje države (Danska, Nizozemska, Nemčija) so bile zato bolj pripravljene oblikovati in izvajati skupne pristope k reševanju okoljskih problemov kot države, ki jih te spremembe za zdaj niso zelo prizadele, oziroma države, ki niso imele zelo razvite okoljske politike (Italija, Belgija, Francija).

Naslednji pomemben korak v razvoju okoljske politike EU se je zato zgodil šele **leta 1986 s podpisom Evropskega enotnega akta**, ene izmed temeljnih pogodb EU. **Okolje je bilo prvič formalno zapisano v pogodbeni okvir EU** in dobilo pravno podlago. Kot cilje EU na področju okolja je pogodba opredelila: (1) ohranjanje, varovanje in izboljševanje kakovosti okolja, (2) varovanje človekovega zdravja in (3) skrbno in preudarno rabo naravnih virov (Enotni evropski akt, 1987). To je sicer okrepilo prizadevanja in zmogljivosti EU za bolj usklajeno delovanje in spopadanje z okoljskimi problemi, ni pa še vzpostavilo skupne okoljske politike. Pristojnosti za sprejemanje odločitev in izvajanje okoljske politike so ostale v domeni držav članic.

Šele z uveljavitvijo Maastrichtske pogodbe leta 1993 je okolje postalo **skupna in nadnacionalna politika EU**. EU je s tem dobila pristojnost, da v imenu držav članic oblikuje, sprejema in nadzira izvajanje ukrepov na področju varovanja okolja v državah članicah. V okviru rednega zakonodajnega postopka EU je zakonodajna in izvršna vloga na področju okolja v rokah institucij EU. Evropska komisija je tista, ki predlaga zakonodajo in nadzira njeno implementacijo, Evropski parlament in Svet EU, kjer sodelujejo vse države članice, pa sta instituciji, kjer se sprejemajo odločitve (uredbe, direktive in sklepi), ki potem zavezujejo vse države članice in institucije EU. Z Maastrichtsko pogodbo se je povečalo tudi število področij, ki spadajo v okvir okoljske politike EU (poleg regulacije izpustov in ravnanja z odpadki še zagotavljanje

kakovosti vode in zraka, uporaba gensko spremenjenih organizmov in zmanjšanje uporabe pesticidov) (Holzinger in Sommerer, 2014).

Nadnacionalnost v kontekstu EU pomeni, da so države članice del svojih pristojnosti na določenih področjih (politikah) prenesle na institucije EU. Država ne odloča več sama, ampak pri sprejemanju odločitev v okviru institucij EU sodeluje z drugimi državami, sprejete odločitve pa potem zavezujejo vse države članice EU. Primer takšne nadnacionalne politike je tudi **okoljska politika**.

Amsterdamska pogodba iz leta 1999 je vpeljala pravilo, da je treba varstvo okolja vključiti v vse preostale sektorske politike EU (tj. trgovino, kmetijstvo, energijo, transport, industrijo itd.), saj bodo le tako države članice in EU prispevale k trajnostnemu razvoju. Ta odločitev je bila posledica zavez, ki so jih vse države sveta (pa tudi EU) sprejele na mednarodni ravni v okviru razvojnih ciljev tisočletja OZN. Podobno je tudi Lizbonska pogodba iz leta 2009 kot osrednji cilj okoljske politike EU opredelila mednarodni boj proti podnebnim spremembam in tako podprla globalna prizadevanja za preprečevanje podnebnih sprememb v okviru OZN (Evropski parlament, 2022).

ZNAČILNOSTI OKOLJSKE POLITIKE EU

Okoljska politika EU se je v zadnjih petdesetih letih vseskozi krepila, razvijali in spreminjali so se institucije, procesi oblikovanja politike ter akterji, ki sodelujejo pri njenem oblikovanju, sprejemanju in izvajanju. V nadaljevanju poglavja si bomo pogledali štiri glavne značilnosti, ki skupno okoljsko politiko EU razlikujejo od drugih politik na nacionalni (države) in mednarodni ravni (odnosi med državami). To so: širok nabor ciljev, specifična načela, regulativna narava politike in globalno okoljsko delovanje EU na številnih področjih.

Cilji okoljske politike EU

V spodnjem okviru so zapisani cilji okoljske politike EU (pa tudi načela, ki jih podrobneje obravnavamo v podpoglavju Temeljna načela okoljske politike EU), ki vključujejo skrb za kakovost okolja, človekovo zdravje, naravne vire in mednarodno

sodelovanje pri reševanju okoljskih problemov. Pri zagotavljanju teh ciljev lahko EU sprejema zelo specifične ukrepe – na primer na področju upravljanja odpadkov, čistoče vode in zraka, uporabe biogoriv, zajemanja in skladiščenja ogljika, dostopa do okoljskih informacij in sprejemanja ter krepitve mednarodnih zavez.

Pravna podlaga skupne okolje politike EU (Lizbonska pogodba, 191. člen):

1. Okoljska politika Unije prispeva k uresničevanju naslednjih ciljev:

- ohranjanje, varstvo in izboljšanje kakovosti okolja;
- varovanje človekovega zdravja;
- skrbna in preudarna raba naravnih virov;
- spodbujanje ukrepov na mednarodni ravni za reševanje regionalnih ali globalnih okoljskih problemov, zlasti v boju proti podnebnim spremembam.

*2. Cilj okoljske politike Unije je doseči visoko raven varstva, pri čemer se upošteva raznolikost razmer v posameznih regijah Unije. Politika temelji na **previdnostnem načelu** in na načelih, da je treba delovati **preventivno**, da je treba **okoljsko škodo prednostno odpravljati pri viru** in da jo mora **plačati povzročitelj obremenitve**.*

Vir: <https://tinyurl.com/2p8jsspb>

Voditelji držav članic ob podpisu Lizbonske pogodbe 13. decembra 2007 v Lizboni.

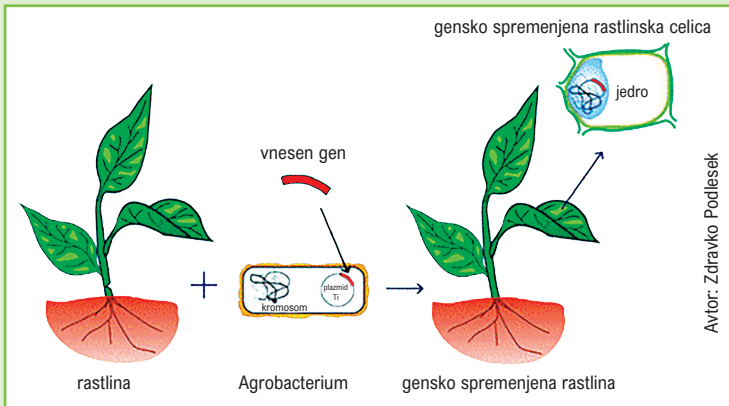
Temeljna načela okoljske politike EU

Okoljska politika temelji na nekaterih specifičnih načelih, ki so značilna za EU in vključena v njen pogodbeni okvir, zato pravno in politično zavezujejo EU v celoti in vse njene države članice. To so: **previdnostno načelo, načelo preprečevanja, načelo odpravljanja onesnaževanja pri viru, načelo »onesnaževalec plača« in načelo trajnostnega razvoja**. Na podlagi teh načel EU sprejema večletne okoljske akcijske programe, določa prihodnje smernice razvoja okoljske politike in v imenu držav članic sodeluje na mednarodnih okoljskih pogajanjih (glej podpoglavje Globalno okoljsko delovanje EU). V nadaljevanju na kratko predstavljamo posamezno načelo.

Prvo načelo je **previdnostno načelo**. Uporablja se, kadar obstajata tveganje za nastanek okoljske škode in znanstvena negotovost glede morebitnih tveganj za človekovo zdravje ali okolje, ki bi jih povzročil določen ukrep ali politika EU. V praksi to pomeni, da se zaščitni ukrepi lahko izvajajo, še preden se dejanska škoda pojavi (Academy of European Law, b. d.). Na primer, če se pojavi dvom o potencialno škodljivih učinkih nekega proizvoda (kot je vsebnost toksičnosti barvil pri otroških igračah) in so negotova tudi znanstvena dognanja, se lahko prodaja takega proizvoda na skupnem trgu EU prepove in traja, vse dokler niso na razpolago nasprotni znanstveni dokazi. V praksi se to načelo najpogosteje uporablja na področjih prehranske varnosti, omejitve uporabe kemičnih sredstev, zagotavljanja kakovosti zraka in boja proti podnebnim spremembam (Evropski parlament, 2022).

Previdnostno načelo ali »po toči zvoniti je prepozno«:

EU ima najstrožjo politiko do gensko spremenjenih organizmov (*genetically modified organisms* – GMO) na svetu. GMO so rastline (lahko pa tudi živali ali mikroorganizmi), ki so bili ustvarjeni umetno v laboratorijih, da bi zagotovili njihovo večjo odpornost proti boleznim, škodljivcem in določenim podnebnim pojavom (kot so suša, vlaga, visoke temperature). Stroga uporaba **previdnostnega načela** pomeni, da je vnos GMO v EU v celoti ali delno prepovedan, medtem ko se nekateri GMO in proizvodi v EU lahko prodajajo. Razlogi za tak pristop so potencialna tveganja uporabe GMO za ljudi, živali in ekosistem, izguba raznolikosti rastlinskih vrst in invazivnost (širjenje) poljščin GMO na področja z naravnimi poljščinami. Prav tako dolgoročni učinki uporabe in kultivacije GMO še niso dovolj znanstveno raziskani oziroma o tem še ni soglasja v znanstveni skupnosti (Bruetschy, 2019).

Kaj je gensko spremenjeni organizem?

Drugo načelo je **preprečevanje okoljske škode** za zaščitene vrste ali naravne habitate, vodo in zemljo. Gre za preventivne ukrepe (zakone, politike), ki se izvajajo, ko je tveganje za škodo nedvoumno dokazano in da bi se izognili (nadaljnji) škodi. To načelo je bilo v EU prvič uporabljeno že leta 1973, in sicer v primeru preprečevanja škode (ozonske luknje in negativnih posledic za človekovo zdravje, naravni habitat in rastlinstvo/živalstvo), ki je nastala zaradi uporabe določenih kemikalij (klorofluorogljikovodikov), ki so se sproščali ob potisnih plinih v razpršilih,

hladilnikih, topilih, izolirnih masah. Danes se načelo v EU pogosto uporablja na področju ravnanja z odpadki in vodnimi viri ter pri zaščiti biotske raznovrstnosti (Evropski parlament, 2022).

Načelo **odpravljanja onesnaževanja pri viru** pomeni, da se škoda odpravlja tam, kjer nastane, s tem pa se omeji prenos škode drugam. To načelo je tesno povezano z načelom subsidiarnosti in se v EU pogosto uporablja pri ravnanju z odpadki in omejevanju škodljivih izpustov. V skladu s tem načelom so regije, občine in lokalne oblasti tiste, ki morajo poskrbeti za ustrezno zbiranje, obdelavo in odlaganje odpadkov (blizu vira), pri tem pa uporabljati okolju prijazne tehnologije in proizvode (Academy of European Law, b. d.).

Subsidiarnost je načelo delitve pristojnosti v EU. Določa, da v primerih, ko lahko države članice same učinkovito rešujejo zadeve na nacionalni, regionalni ali lokalni ravni, EU ne sme posredovati. EU lahko svoje pristojnosti izvaja zgolj takrat, ko države članice katerega od ciljev ne morejo doseči same ali je delovanje EU učinkovitejše (Evropska unija, 2022b).

Načelo »onesnaževalec plača« zahteva, da okoljsko ali socialno škodo krijejo tisti, ki onesnažujejo. To načelo se najpogosteje uporablja pri zagotavljanju kakovosti zraka in vode, saj sta bila to v preteklosti najbolj onesnažena vira, ter pri ravnanju z odpadki. Strošek za škodo človekovemu zdravju in lastnini so onesnaževalci namreč večinoma preložili na širšo družbo. Načelo od potencialnih onesnaževalcev zahteva, da preprečujejo okoljsko škodo in prevzamejo odgovornost za onesnaženje, ki ga povzročijo (Academy of European Law, b. d.). Na primer pri transportu nevarnih odpadkov, ki lahko ogrozijo vodne vire, mora prevoznik (potencialni onesnaževalec) poskrbeti za preventivne ukrepe v primeru nenadnega okoljskega tveganja; če do škode dejansko pride, pa to odpravo škode tudi plačati.

Načelo trajnostnega razvoja je v pogodbeni okvir vključila Lizbonska pogodba. V skladu s pogodbo mora EU načelo trajnostnega razvoja upoštevati tako pri svojih notranjih kot tudi zunanjih politikah (tj. v odnosih z državami in organizacijami zunaj EU). Načelo mora biti sestavni del vseh politik in zakonodaje EU, hkrati pa odraža zavezanost EU prizadevanjem širše mednarodne skupnosti pri doseganju ciljev trajnostnega razvoja in Agende 2030. Načelo je podrobneje predstavljeno v prejšnjem poglavju.

Regulativna narava okoljske politike EU

Okoljskih politik držav članic ni mogoče razumeti brez upoštevanja skupne okoljske politike EU, saj sta obe ravni okoljske politike (nacionalna in evropska) tesno prepleteni. Okoljska politika EU vpliva na in spreminja notranje politike in procese v državah članicah, kar označujemo z izrazom **evropeizacija**. EU s skupno politiko določa niz minimalnih standardov (pravil), ki jih morajo upoštevati vse države članice ne glede na razlike v svoji razvitosti in potrebah (Jordan idr., 2021).

Evropeizacija je proces prilagajanja (okoljske) politike držav članic v okviru evropske integracije. Cilj evropeizacije je tako bodisi oblikovanje skupnih politik (ciljev, standardov, pravil itd.) EU bodisi poenotenje razlik med državami članicami EU pri upravljanju določenih področij, kot je na primer varstvo okolja.

Okoljska politika je primer **regulativne politike**, kar pomeni, da EU ureja in nadzoruje (regulira) delovanje držav članic v skladu s skupnimi standardi (pravili) (Holzinger in Sommerer, 2014). Posebnost okolja je namreč, da okoljska škoda nastaja pri sicer družbeno sprejemljivih dejavnostih, kot so proizvodnja hrane ali energije in transport. Naloga EU je zato, da poskrbi, da je potrošnja javnih dobrin nadzorovana in da škoda, ki jo povzroči en del družbe (npr. industrija ali kmetijski sektor), ne prizadene samo določenih družbenih skupin. Zapisano lahko ponazorimo na konkretnem primeru rabe pesticidov v kmetijstvu. Uporaba pesticidov v kmetijstvu mora biti jasno in strogo zamejena ter enaka za vse države članice, saj bi v primeru čezmerne uporabe pesticidov lahko prišlo do škode (kot je onesnaženje vode ali hrane), ki bi jo čezmerno občutili (in plačali) predvsem potrošniki oziroma država, ki bi imela manj stroga pravila za uporabo pesticidov (Benson in Jordan, 2015, str. 779).

Glavni akterji skupne okoljske politike EU

Ker je okoljska politika skupna politika EU, imajo poleg držav članic osrednjo vlogo institucije EU: Evropska komisija (Splošni direktorat za okolje – *DG Environment*), Evropski parlament (Odbor za okolje – *Committee on the Environment, Public Health and Food Safety*) in Svet EU (Svet za okolje – *Environment Council*). Te institucije sodelujejo v okviru zakonodajnega procesa EU, tj. pri oblikovanju/predlaganju (Evropska komisija), sprejemanju (Evropski parlament in Svet EU) in izvajanju (države

članice in Evropska komisija) okoljske zakonodaje v 27 državah članicah EU (glej podpoglavje Izvajanje okoljske politike EU). Sprejemanje odločitev na področju okolja je del rednega zakonodajnega postopka. V Svetu EU se odloča s kvalificirano večino, kar pomeni, da se z neko odločitvijo ni treba strinjati vsem državam (kot v preteklosti), ampak le večini držav, odločitev pa zavezuje vse države članice. Svet EU si zakonodajno vlogo deli z Evropskim parlamentom, ki velja za gonilno silo naprednih zelenih politik EU (poleg Evropske komisije) in za ostrega kritika prepočasne implementacije okoljske zakonodaje na nacionalni ravni (Jordan idr., 2021). Pomembno vlogo ima tudi Evropska okoljska agencija s sedežem v Københavnu, ki skrbi za razvoj, implementacijo in nadzor okoljske politike ter za obveščanje širše javnosti o zadevah, povezanih z okoljem.

Poleg institucij EU in držav članic EU pa na okoljsko politiko pomembno vplivajo tudi nekateri drugi akterji, kot so interesne skupine (npr. kmetje, gospodarstveniki, okoljske skupine /Mladi za podnebno pravičnost/, politične stranke /npr. Zeleni/, znanstvena združenja /npr. Medvladni panel za podnebne spremembe/), (mednarodne) vladne in nevladne organizacije (npr. Organizacija združenih narodov, Evropska agencija za okolje, Greenpeace) pa tudi posamezniki (npr. Greta Thunberg). Vpliv in moč teh akterjev se razlikujeta, saj imajo različne vloge pri procesih oblikovanja, odločanja in izvajanja okoljske politike oziroma pri mobilizaciji javnega mnenja in podpore za svoje delovanje. Podrobneje okoljski aktivizem mladih obravnava prejšnje poglavje, v spodnjem okviru pa je predstavljen primer takšnega delovanja mladih na nacionalni ravni (v Sloveniji).

Mladi za podnebno pravičnost so okoljska skupina oziroma gibanje, ki ga sestavljajo posamezniki iz vse Slovenije. Zavzemajo se za trajnostni razvoj, tj. za »dostojno življenje vseh na ohranjenem planetu« (Mladi za podnebno pravičnost, 2022). Z različnimi akcijami (na primer z organizacijo predavanj, delavnic, posegi v javni prostor in protesti) si prizadevajo na nenasilen način opozoriti na nujnost takojšnjih ukrepov in politične odločevalce (tudi EU) prepričati o izvajanju politik, ki bodo omogočile zeleni prehod in učinkovitejše spopadanje s podnebnimi spremembami.

Vir: <https://tinyurl.com/36u8rsk>

Podnebni protesti mladih v Ljubljani.

Izvajanje okoljske politike EU

Okoljska zakonodaja se je v zadnjih 25 letih na ravni EU zaradi povečanih pristojnosti institucij EU zelo okrepila in obsega več sto različnih direktiv, uredb in sklepov. Na področju okolja EU svoje pristojnosti največkrat izvaja s sprejemanjem direktiv, ki vsaki državi članici dopuščajo možnost, da sama oblikuje zakone, s katerimi bo lahko dosegla cilje, ki jih določa direktiva EU.

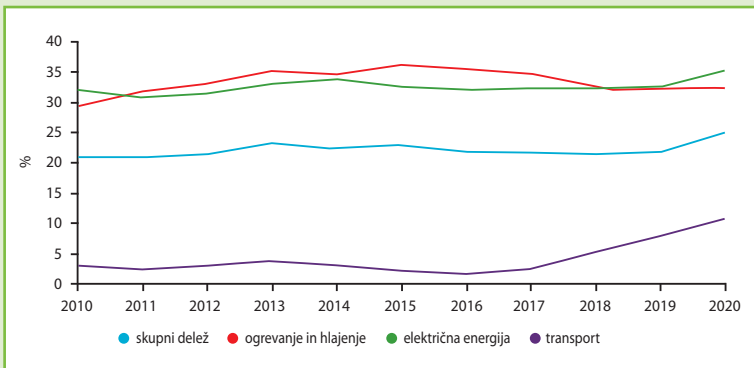
Direktiva je zakonodajni akt, ki ga sprejmejo institucije EU. Naslavlja države članice EU – zavezuje jih po cilju, ne določa pa načina, kako naj države ta cilj dosežejo. To pomeni, da države članice same določijo obliko in način, s katerim bodo direktivo prenesle v svoj notranji pravni red, s tem pa bo direktiva postala zakon v državi članici. Za prenos imajo države članice od sprejema direktive običajno dve leti časa (Evropska unija, 2022c). Primer direktive na področju okoljske politike je opisan v okviru na naslednji strani.

Tak način zakonskega urejanja državam članicam EU omogoča različne pristope k urejanju okoljskih vprašanj, ki upoštevajo nacionalne značilnosti, hkrati pa sledijo skupno določenim ciljem. Države imajo tako več možnosti, da izberejo nacionalnim potrebam prilagojen način izvrševanja direktive. Moramo se namreč zavedati, da države članice EU med seboj niso enake in da so med njimi precejšnje razlike (v geografski legi, podnebnju, naravnih virih, gospodarski razvitosti, energetski odvisnosti itd.), ki vplivajo na okoljsko politiko. Nekatere države (npr. Nemčija, Avstrija, Švedska in Danska) so bolj okoljsko zavedne in so imele že pred skupno okoljsko politiko EU visoke standarde za varovanje okolja, medtem ko imajo druge države manj razvito okoljsko politiko (npr. Italija, Španija, Grčija, Bolgarija, Latvija, Romunija). Uporaba direktiv tako najbolje sledi in povzema eno izmed gesel EU »Združeni v različnosti«.

Čeprav so se z uporabo direktiv razlike v okoljskih politikah med državami članicami in EU zmanjšale, pa vsaj za zdaj tak pristop še ni vodil do popolnoma standardizirane okoljske politike na ravni celotne EU. Države članice namreč direktive pogosto rutinsko prilagodijo nacionalnim potrebam na zelo različne načine. To vodi v večanje razlik med okoljskimi politikami držav članic, saj nekatere izvajajo zgolj minimalne standarde, medtem ko druge (okoljsko bolj zavedne in razvite) države na nacionalni ravni izvajajo ukrepe, ki so strožji od zahtev EU (Jordan idr., 2021). Problem na področju okoljske politike je tudi počasen prenos direktiv v notranji pravni red. Nad tem bdi Evropska komisija, ki lahko v primeru, ko neka država ne prenese (pravočasno) direktive v notranji pravni red, proti tej državi sproži postopke na Sodišču Evropske unije, ki se lahko končajo z izrekom sankcij (denarno kaznijo) za to državo. Zaradi nespoštovanja okoljske zakonodaje je Evropska komisija leta 2015 proti Sloveniji vložila tožbo na Sodišču EU, in sicer zaradi zamude pri prenosu direktive o recikliranju odpadne električne in elektronske opreme v nacionalno zakonodajo. Za vsak dan zamude naj bi Slovenija plačala denarno kazen v višini 8408,40 evra, dokler zakonodaja ne bi bila sprejeta (M. B., 2015).

Direktiva o spodbujanju uporabe energije iz obnovljivih virov (2009):

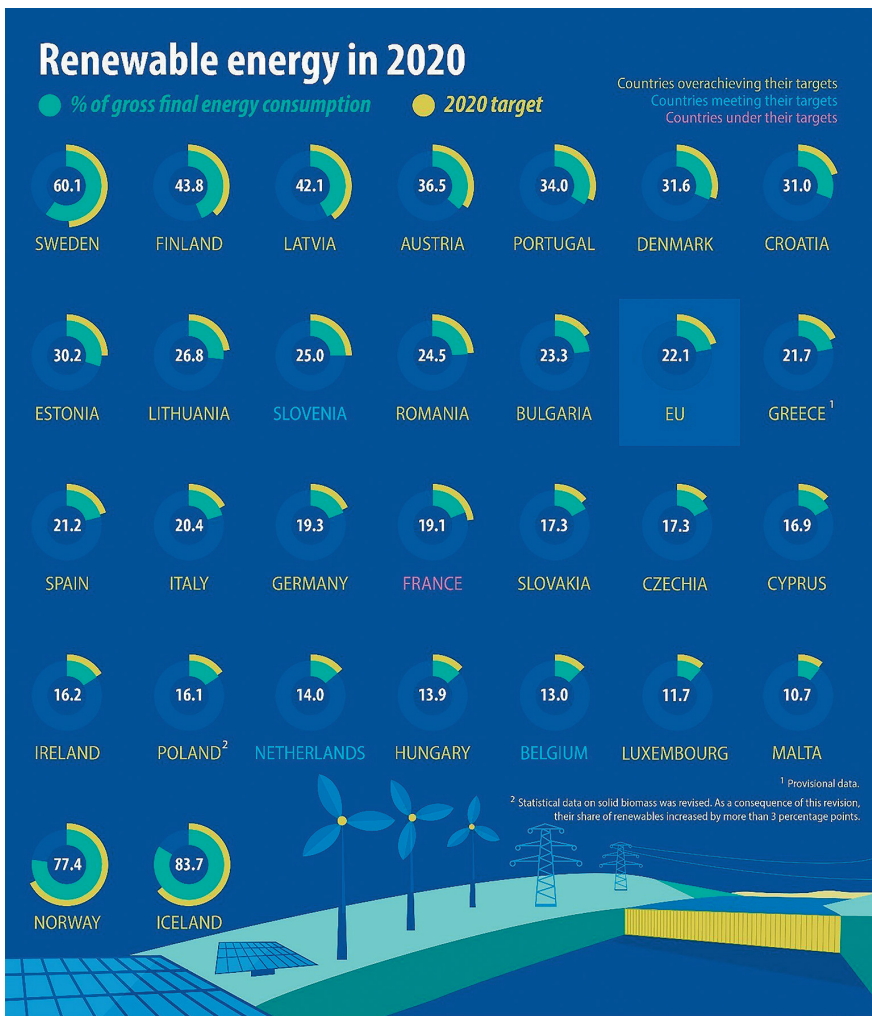
Direktiva je določila cilj, da naj bi na ravni EU do leta 2020 vsaj 20 % energije pridobili iz obnovljivih virov energije (OVE) (tj. vodna, sončna, geotermalna, energija vetra itd.) Direktiva določa minimalni prispevek vsake države, da bi EU ta cilj lahko dosegla. Minimalni prispevek je odvisen od specifik in zmogljivosti posamezne države. Cilj Slovenije je bil določen pri 25 %, odločitev o tem, kako bo Slovenija cilj dosegla, tj. s katerimi obnovljivimi viri in v katerih sektorjih, pa si je Slovenija določila sama (glej Sliko 6). Kot vidimo z Grafa 6, sta cilj direktive za leto 2020 dosegli tako Slovenija (25 %) kot tudi EU (22,1 %).

<https://tinyurl.com/2p93ysnb>

Delež obnovljivih virov v bruto končni rabi energije za Slovenijo (2020).

Sam prenos direktive v pravni red držav članic EU pa še ne zagotavlja učinkovitosti okoljske zakonodaje EU, saj je ta odvisna od dejanskega izvajanja na nacionalni, regionalni in lokalni ravni, ki je velikokrat pomanjkljivo. Pomembno vlogo pri tem igra nadzor oziroma monitoring, ki ga izvajata Evropska komisija in Evropska okoljska agencija. Primer takega nadzora so na primer številne tožbe proti Sloveniji zaradi nezakonitih odlagališč nevarnih odpadkov, s čimer Slovenija krši zakonodajo EU o odpadkih (na primer pri Celju, Bukovžlaku, Lovrencu na Dravskem polju itd.) (STA, b. d.)

ec.europa.eu/eurostat

Vir: <https://tinyurl.com/5dy6x2s>

Obnovljivi viri energije na ravni EU v letu 2020.

Globalno okoljsko delovanje EU

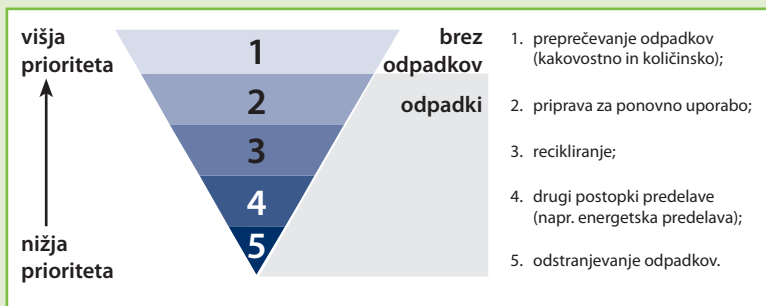
Okoljsko politiko EU lahko opredelimo kot zelo obsežno, saj pokriva številna področja, prav tako pa vpliva tako na države članice kot tudi na nečlanice. Poleg tega je EU v samem ospredju globalnih okoljskih prizadevanj, kar je potrdila tudi z Lizbonsko pogodbo (2007) in s ciljem, da si bo prizadevala za doseganje trajnostnega razvoja na

Zemlji (glej tudi prejšnje poglavje). Vse od oblikovanja skupne okoljske politike leta 1992 ima namreč EU ključno vlogo pri mednarodnih okoljskih pogajanjih in nastopa v vlogi »okoljskega voditelja« (Zito, 2005; Kelemen, 2010). Vpliv EU na oblikovanje globalne okoljske politike je odvisen od več dejavnikov:

- Krepitev pristojnosti EU, saj so na področju okoljske politike pristojnosti še vedno deljene med EU in državami članicami. Evropska komisija kot nadnacionalna institucija na mednarodnih pogajanjih sicer zastopa interes vseh držav članic in se v njihovem imenu tudi pogaja, a na teh pogajanjih hkrati sodelujejo tudi države, kar lahko vodi v konflikt interesov.
- Visoki cilji na različnih področjih varovanja okolja (npr. podnebne spremembe, onesnaževanje zraka in vode, zaščita pred hrupom in zaščita biotske raznolikosti, politike na področju kemikalij, ravnanja z odpadki in plastiko itd.), kjer torej EU vodi z zgledom (Mathis, 2020), saj si postavlja višje standarde, kot bi jih morala glede na sprejete mednarodne zaveze (glej tudi naslednje podpoglavje: Izziv suverenosti držav za Evropsko unijo na področju varstva okolja).
- Dosledno izvajanje mednarodno sprejetih okoljskih pravil in oblikovanja (novih) okoljskih pravil na mednarodni ravni (npr. v okviru Kjotskega in Pariškega podnebnega sporazuma, Agende 2030, Konvencije o mednarodni trgovini z ogroženimi vrstami). EU je pogodbenica več kot 30 globalnih, regionalnih in subregionalnih okoljskih sporazumov. Kot okoljski voditelj pa si prizadeva, da ta pravila sprejmejo tudi države nečlanice EU. To počne tudi v okviru nekaterih drugih skupnih politik EU (npr. v okviru širitvene, sosedske, trgovinske ali razvojne politike).
- Visoka podpora javnosti (državljanov EU), ki okoljsko politiko in z njo povezane izzive (npr. podnebne spremembe) uvršča med prioritete delovanja EU. Raziskava Evrobarometra iz leta 2021 razkriva, da kar 93 % Evropejcev meni, da so podnebne spremembe resen izziv, prav tako pa je vsaj 98 % Evropejcev izvedlo vsaj en ukrep za zmanjšanje podnebnih sprememb.

Ravnanje z odpadki in recikliranje je eden izmed ključnih elementov okoljske politike EU. Z odpadki naj bi se ravnilo okolju prijazno, k zmanjšanju količine odpadkov pa naj bi prispevala predvsem ponovna uporaba proizvodov, ki jih sicer zavrzemo. Pravno podlago za delovanje EU na področju ravnanja z odpadki in njihove obdelave je oblikovala Okvirna direktiva o odpadkih (2008). Direktiva določa t. i. hierarhijo odpadkov oziroma prednostni vrstni red ravnanja z odpadki, ki temelji na (1) izboljšanju obdelave odpadkov, (2) spodbujanju recikliranja in inovacij ter (3) zmanjšanju odlaganja odpadkov na odlagališčih (Evropska komisija, 2022b). **Leta 2020 je vsak državljan EU namreč v povprečju proizvedel kar pet ton odpadkov, zgolj 38 % vseh odpadkov v EU pa se nato reciklira. Več kot 60 % odpadkov gospodinjstev še vedno konča na odlagališčih za odpadke (Evropska komisija, 2022a).** Za ravnanje z odpadki je EU zato oblikovala številna pravila, ki jih morajo upoštevati države članice, prav tako pa so zglede državam nečlanicam. Pravila se nanašajo na:

- rabo baterij in akumulatorjev;
- biorazgradljive odpadke;
- gradbene odpadke;
- odpadke pri rušenju objektov;
- izrabljena motorna vozila;
- odlaganje odpadkov na smetiščih;
- embalažni del odpadkov;
- nevarne snovi pri elektronskih napravah;
- blato iz čistilnih naprav;
- odpadno olje;
- transport odpadkov itd.

Vir: <https://tinyurl.com/Ycknu6mp>

Hierarhija odpadkov.

Podpora javnosti v boju proti podnebnim spremembam je ključna, ne samo zaradi zagotavljanja legitimnosti vloži, ki jo EU ima na mednarodni ravni, ampak predvsem za bolj demokratične procese odločanja o področjih (kot je okolje), ki se tičejo vseh prebivalcev EU. Od leta 2012 obstaja **evropska državljanska pobuda**, ki daje državljanom EU možnost, da aktivno sooblikujejo politike EU in zahtevajo, da Evropska komisija na teh področjih oblikuje zakonodajni predlog. Ker gre za evropsko pobudo, jo mora **predlagati vsaj sedem posameznikov iz vsaj četrtnine držav članic** (to pomeni vsaj iz sedmih držav članic od 27). Da bi pobuda uspela, mora **v enem letu zbrati milijon podpisov** (Evropska unija, 2022d). Državljan EU se lahko aktivira kot:

- organizator pobude (predlaga pobudo, komunicira z oblastmi in širšo javnostjo, zbira podpise itd.);
- podpornik pobude (izrazi strinjanje s podpisom peticije) ali
- kot opazovalec.

Vir: <https://tinyurl.com/Yfnk5xia>

Potek evropske državljanske pobude.

EVROPSKI ZELENİ DOGOVOR

Evropski zeleni dogovor (EZD) je strategija, ki temelji na okoljskih in podnebnih ciljih, pravični in inkluzivni družbi za vse državljane EU (zlasti za najranljivejše), na zagotavljanju bolj čistega, varnega in zdravega okolja ter na konkurenčnem in zelenem gospodarstvu. Z EZD naj bi EU dosegla šest ključnih ciljev (Evropska komisija, 2022e):

- ničelne neto emisije toplogrednih plinov in podnebna nevtralnost do leta 2050; EU bi s tem postala prva podnebno nevtralna celina;

- krepitev odpornosti in ranljivosti za podnebne spremembe;
- ločitev gospodarske rasti od rabe virov in degradacije okolja ter pospešitev prehoda v krožno gospodarstvo (glej tudi naslednje podpoglavje: Ekonomski izzivi EU kot trga);
- odprava onesnaževanja zraka, vode in zemlje;
- ohranjanje in zaščita biotske raznolikosti;
- zmanjšanje vpliva proizvodnje in potrošnje na okolje in podnebje.

Podnebna (ogljična) nevtralnost je cilj EU, da do leta 2050 postane gospodarstvo z ničelnimi neto emisijami toplogrednih plinov, tj. da se izpusti toplogrednih plinov izenačijo ali znižajo pod količino ogljika, zajetega iz ozračja (Evropski svet, 2022).

Za izvajanje EZD je Evropska komisija oblikovala zakonodajni sveženj **Pripravljeni na 55**, ki vsebuje predloge ukrepov na številnih področjih okoljske politike (od energije, industrije, transporta, biotske raznovrstnosti, kmetijstva, podnebnih sprememb do onesnaževanja). V nadaljevanju predstavljamo dva primera uresničevanja zelenega prehoda EU, in sicer na področju energetike in kmetijstva.

Vir: <https://tinyurl.com/y4r4vnhk>

Strategija za zmanjšanje emisij toplogrednih plinov do leta 2030.

Energetika in zeleni prehod

EU je v veliki meri še vedno odvisna od fosilnih goriv, raba in proizvodnja energije pa ustvarita kar 75 % vseh emisij toplogrednih plinov. Eden izmed ključnih ciljev EU je zato razogljčenje energetskega sektorja, kar bi EU lahko dosegla s/z:

- povečanjem učinkovitosti pri izrabi energije,
- uporabo čistejših virov energije (opustitev premoga in povečanje pridobivanja energije iz obnovljivih virov),
- izboljšanjem energetske varnosti,
- spodbujanjem inovacij in ustvarjanjem zelenih delovnih mest. (Evropska komisija, 2022c)

Pri izvajanju teh ukrepov so ključnega pomena ne samo energetski sektor (industrija), ampak tudi potrošniki (posamezniki), zato je treba poskrbeti, da ne bo nihče prezrt in da bo prehod pravičen in vključujoč (**pravični prehod**), ne da bi čezmerno vplival na najranljivejše družbene skupine in povečal **energetsko revščino**.

Energetska revščina je posebna oblika revščine, ki se pojavi, ko določena gospodinjstva oziroma posamezniki nimajo na voljo potrebnih sredstev za zagotovitev energetskih storitev v domu (kot so topla voda, razsvetljava, ogrevanje itd.). Najpogostejša je v gospodinjstvih z nizkimi dohodki, ki za zagotavljanje teh storitev porabijo več kot deset odstotkov svojih prihodkov. Na pojav energetske revščine poleg prihodkov pomembno vplivata še cena in poraba energije (Focus, b. d.).

Pravični prehod na prvo mesto postavlja ljudi in posebno pozornost namenja tistim regijam, gospodarskim panogam in delavcem, ki se bodo pri prehodu soočali z največjimi izzivi. Za uspešnost politik so ključni podpora in sodelovanje javnosti pri oblikovanju prehoda ter vključevanje državljanek in državljanov v vsej njihovi raznolikosti (Evropska komisija, 2019).

Kmetijstvo in zeleni prehod

Ključno vlogo pri zagotavljanju zelenega prehoda EU imata tudi kmetijstvo in prehranski sistem. Proizvodnja hrane oziroma celotna agroživilska veriga je

pomemben del gospodarstva EU, ki zagotavlja prehransko varnost več kot 400 milijonom državljanov EU. Hkrati pa ta sektor tudi znatno vpliva na okolje, saj proizvede veliko izpustov toplogrednih plinov, kar vpliva tudi na zdravje ljudi. Cilji EU pri zagotavljanju trajnostno naravnane in zelene prehranskega sistema so (Evropska komisija, 2022d):

- zmanjšati negativne vplive na okolje,
- krečiti odpornost proti prehranskim krizam,
- prihodnjim generacijam zagotavljati varno, zdravo in cenovno dostopno hrano.

Strategija »od vil do vilic« poudarja pomen trajnostne in varne proizvodnje hrane. Priznava, da imajo v okviru prehranske verige pomembno vlogo vsi udeleženci, od kmeta, proizvajalca kmetijskih proizvodov, dobavitelja do končnega potrošnika. Da bi to dosegli, strategija predlaga:

- zmanjšanje uporabe pesticidov za 50 %,
- zmanjšanje uporabe gnojil za 20 %,
- zmanjšanje uporabe antibiotikov pri reji živali za 50 %,
- vsaj 20 % kmetijskih zemljišč za ekološko kmetovanje.

Didaktični primer: KAKO ZMANJŠATI LASTNI OGLJIČNI ODTIS?

Cilji

Razvoj dijakove sposobnosti samostojnega odločanja in kompetenc reševanja problemov pri naslavljanju okoljskih izzivov v EU – zmanjšanje ogljičnega odtisa.

Rezultati

Priprava akcijskega načrta za zmanjšanje ogljičnega odtisa gospodinjstva, v katerem živi dijak_inja.

Trajanje

Delo doma v obliki priprave, 1–2 šolski uri.

Potrebščine

Računalnik in povezava z internetom (pri delu doma), samolepilni barvni listki (pri delu v učilnici).

Priprave

Dijake_inje predhodno šolsko uro na kratko seznanimo s konceptoma podnebne nevtralnosti in ogljičnega odtisa, pri čemer moramo za dosego tega cilja sodelovati vsi.

Doma se dijaki_nje pripravijo tako, da razmislijo, kako bi lahko zmanjšali_e svoj ogljični odtis. Sami_e ali s pomočjo staršev izdelajo popis naslednjih značilnosti gospodinjstva, v katerem živijo:

- viri ogrevanja/hlajenja (trdna goriva – les, kurilno olje, plin, električna, toplotna črpalka / klimatska naprava, ventilator) in povprečna temperatura v domu (poleti/pozimi);
- izolacija: okna (enojna, dvojna, trojna zasteklitev), prezračevalne naprave (zapiranje/odpiranje oken, grelnih naprav, rekuperacija);
- število prevoznih sredstev (avto, motor, skuter) in podatki o pogonu (dizel, bencin, hibrid, električni);
- način prevoza (kolikokrat avto, motor, kolo, letalo, vlak) in za kakšne razdalje;
- število elektronskih naprav (radio, televizija, računalnik, tablica) in podatki o njihovi energetski učinkovitosti (energetski razred: npr. A, B, C itd.);
- prehranske naprave: meso, zelenjava (kolikokrat na teden);
- prehranska samozadostnost: koliko hrane pridelajo sami in koliko je kupijo (v odstotkih), koliko hrane zavržejo (na teden);
- odpadki: količina odpadkov (na teden), ločevanje odpadkov (kako), katere plastične proizvode uporabljajo (vrečke, slamice, kozarce, embalažo) itd.

Zbrane podatke dijaki_nje zapišejo v tabelo.

Potek izvedbe – metoda in diskusija

1. Dijaki_nje poročajo o svojih ugotovitvah (če je število veliko, lahko vsak poroča o zgolj 1–2 ugotovitvah).
2. Učitelj_ica dijake_inje seznanj z zavezo EU, da bo do leta 2050 postala podnebno nevtralna, in z ukrepi/področji, ki so za to potrebna (glej okvir 8).
3. Dijaki_nje podatke iz tabele povežejo s področji okoljske politike EU (energija, transport/mobilnost, gradbeništvo, kmetijstvo, industrija itd.). Nato izberejo eno značilnost njihovega gospodarstva, ki bi jo lahko spremenili / želeli spremeniti.
4. Dijaki_nje najprej individualno razmislijo, kako bi ukrepali. Ukrepe (zelo kratke) zapišejo na samolepilne listke – barva listkov naj bo razdeljena glede na področja (npr. mobilnost – zelena, energija – rdeča, kmetijstvo – modro, odpadki – rumena itd.)
5. Dijaki_nje se glede na barve samolepilnih listkov razdelijo v skupine (lahko so vsi z isto barvo listkov ena sama skupina; če jih je preveč, so lahko skupine tudi manjše) in ukrepe predstavijo drug drugemu.
6. Nato skupina na kratko (1–2 min.) predstavi ukrepe na določenem področju tudi drugim skupinam. Najbolje, da samolepilne listke v skupinah nalepijo na tablo, tako da nastanejo »grozdi« različnih ukrepov.

Diskusija:

Ko vse skupine predstavijo svoje ugotovitve, učitelj_ica vodi razpravo o enem ali več spodnjih vprašanjih:

- Katere ukrepe je treba nasloviti najprej in zakaj?
- So vsi ukrepi enako izvedljivi?
- Kaj (najbolj) vpliva na odločitev, katero navado/značilnost bomo spremenili?

Dijaki_nje lahko nato doma s pomočjo spletne strani »Count us in« (<https://count-us-in.com/take-a-step>) izračunajo »prihranek« oz. zmanjšanje ogljičnega odtisa in se simbolno s podpisom spletnega obrazca zavežejo k ukrepanju.

VIRI

- Academy of European Law. (b. d.). https://www.era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EN/module_2/index.html.
- Benson, D., in Jordan, A. (2015). Environmental Policy: Protection and Regulation. V J. D. Wright (ur.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioural Sciences*, 2. izdaja, 7. zvezek (str. 778–783).
- Bretherton, C., in Vogler, J. (1999). *The European Union as a Global Actor*, 2. izdaja. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203022672>.
- Bruetschy, C. (2019). The EU regulatory framework on genetically modified organisms (GMOs). *Transgenic Res*, 28(2), 169–174. <https://doi.org/10.1007/s11248-019-00149-y>.
- CVCE. (b. d.). *Group photo of the Paris Summit 1972* [fotografija]. https://www.cvce.eu/obj/group_photo_of_the_paris_summit_19_21_october_1972-en-b996e857-dd21-4a9e-b032-0b83a55eb340.html.
- Enotni evropski akt – Single European Act, podpisan 28. februarja 1986, stopil v veljavo 1. julija 1987. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT&from=SL>.
- Eurostat. (2022). *Renewable energy statistics*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Renewable_energy_statistics.
- Evropska komisija. (2019). *Evropski zeleni dogovor*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640&from=EN>.
- Evropska komisija. (2022a). *Waste and recycling*. https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling_en.
- Evropska komisija. (2022b). *Waste Framework Directive*. https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/waste-framework-directive_en.
- Evropska komisija. (2022c). *Energija in zeleni dogovor*. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/energy-and-green-deal_sl.
- Evropska komisija. (2022d). *Kmetijstvo in zeleni dogovor*. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/agriculture-and-green-deal_sl.
- Evropska komisija. (2022e). *Evropski zeleni dogovor: postati prva podnebno nevtralna celina*. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_sl.
- Evropska komisija. (2022f). *Farm to Fork strategy*. https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en.
- Evropska unija. (2022a). *Environment*. https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/environment_en.
- Evropska unija. (2022b). *Subsidiarity*. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/subsidiarity.html>.
- Evropska unija. (2022c). *Directive*. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/directive.html>.
- Evropska unija. (2022d). *European Citizens' Initiative*. https://europa.eu/citizens-initiative/how-it-works_en.
- Evropski parlament. (b. d.). *Treaty of Lisbon*. <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-lisbon>.
- Evropski parlament. (2022). *Okoljska politika: splošna načela in osnovni okvir*. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/sl/sheet/71/okoljska-politika-splosna-nacela-in-osnovni-okvir>.
- Evropski svet. (2022a). *Podnebna nevtralnost*. <https://www.consilium.europa.eu/sl/topics/climate-neutrality>.
- Evropski svet. (2022b). *Podnebna nevtralnost*. <https://www.consilium.europa.eu/sl/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition>.

Focus. (b. d.). <https://focus.si>.

Holzinger, K., in Sommerer, T. (2014). EU Environmental Policy: Greening the World? V G. Falkner in P. Mueller (ur.), *EU Policies in a Global Perspective: Shaping or taking international regimes?* (str. 111–129). Routledge.

Ingram, H., in Mann, D. (1983). Environmental Protection Policy. V Nagel, S. (ur.), *Encyclopaedia of Public Policy*. Dekkar Publishers.

STA. (b. d.). Na Sodišču EU že vrsta tožb proti Sloveniji zaradi kršenja evropske zakonodaje. *Ius-Info*. <https://www.iusinfo.si/medijsko-sredisce/dnevne-novice/147460>.

Jordan, A., Gravey, V., in Adelle, C. (2021). EU environmental policy at 50: retrospect and prospect. V A. Jordan in V. Gravey (ur.), *Environmental Policy in the EU. Actors, Institutions and Processes*, 4. izdaja (str. 357–374). Routledge.

Kelemen, R. D. (2010). Globalizing European Union environmental policy. *Journal of European Public Policy*, 17(3), 335–349. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13501761003662065>.

Lebinger, A., in Biljak Gerjevič, R. (2019, 27. september). #foto #video Mladi sporočajo politikom: »Zbudite se in zbudite se zdaj, ko še imamo svet, v katerega se je vredno zbuditi.« *Dnevnik*. <https://www.dnevnik.si/1042909398/slovenija/video-na-ulicah-slovenskih-mest-nov-podnebni-strajk>.

Lizbonska pogodba, ki spreminja Pogodbo o Evropski uniji in Pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti, podpisana v Lizboni dne 13. decembra 2007. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/ALL/?uri=OJ%3AC%3A2007%3A306%3ATOC>.

M. B. (2015, 29. april). Komisija vložila že tretjo tožbo proti Sloveniji letos. *Delo*. <https://old.delo.si/novice/okolje/komisija-vlozila-ze-tretjo-tozbo-prosti-sloveniji-letos.html>.

Mathis, C.-F. (2020). *European environmental policy*. <https://ehne.fr/en/node/12434>.

Mladi za podnebno pravičnost. (2022). <https://mzpp.si>.

Slovenski portal biološke varnosti. (b. d.). <http://www.biotechnology-gmo.gov.si/gensko-spremenjeni-organizmi>.

SURS. (2022, 11. januar). Slovenija dosegla zastavljeni cilj za 2020 na področju rabe energije iz obnovljivih virov. *Stat.si*. <https://www.stat.si/statweb/News/Index/10057>.

Count us in. (b. d.). *Take a Step*. <https://count-us-in.com/take-a-step>.

Vlada Republike Slovenije. (2022). *Ravnanje z odpadki*. <https://www.gov.si teme/ ravnanje-z-odpadki/>.

Voditelji držav članic Evropskih skupnosti. (1972). Statement from the Paris Summit, 19-21 October 1972. V *Bulletin of the European Communities*, št. 10, (str. 14–26). <http://aei.pitt.edu/56272/1/BUL090.pdf>.

Zito, A. R. (2005). The European Union as an environmental leader in a global environment. *Globalizations*, 2(3), 363–375. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14747730500377156>.

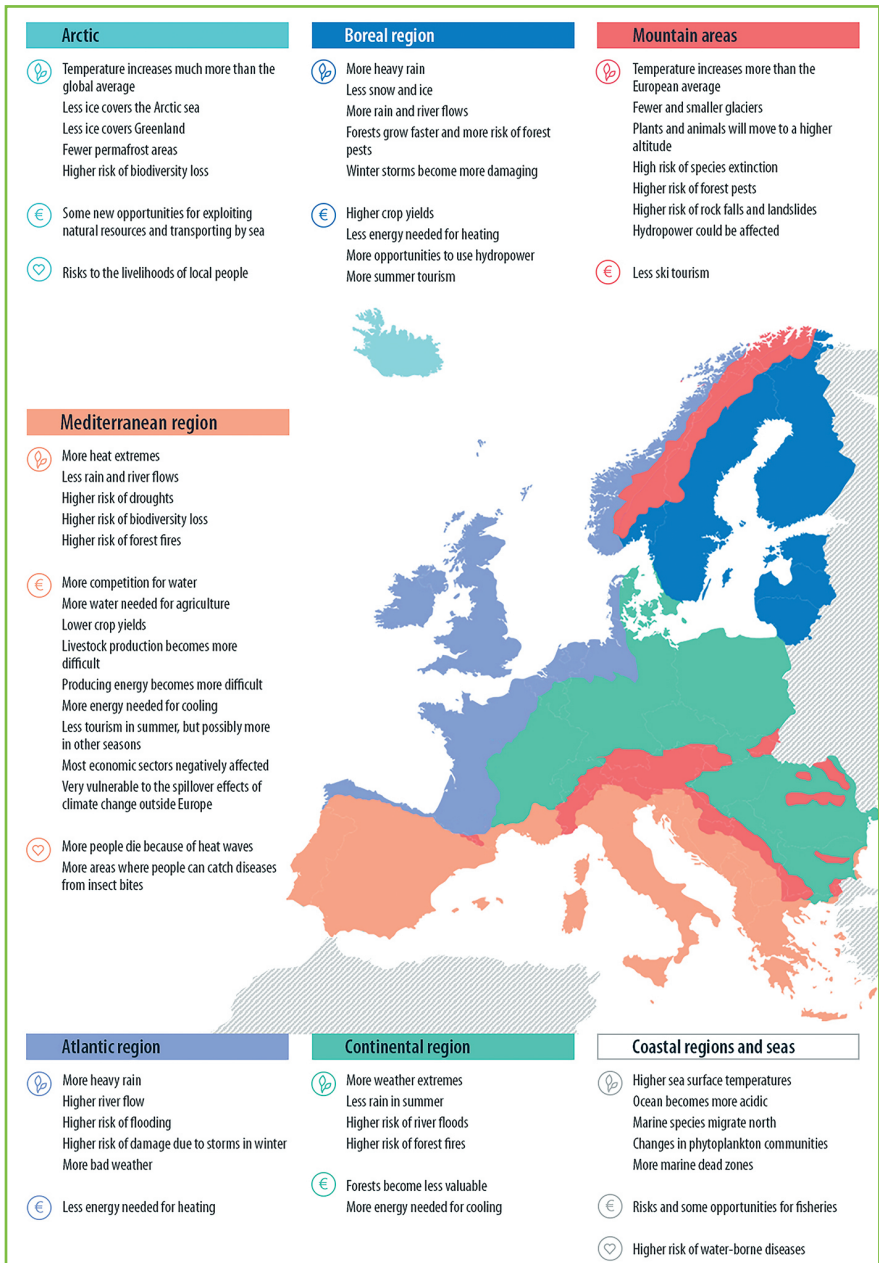
3. IZZIVI ZELENE EVROPSKE UNIJE V 21. STOLETJU

EU se je opredelila kot zeleni akter, vendar pa se pri izvajanju svojih ciljev sooča z različnimi izzivi. V tem delu podrobneje predstavimo okoljske izzive, ki so bili omenjeni na koncu prvega poglavja, in jih obravnavamo neposredno z vidika EU. Izpostavili bomo dva tipa izzivov. Prvega smo poimenovali **izzivi naravnega okolja**, gre torej za omejitve, ki izhajajo neposredno iz narave. Ker pa na naravo vsekakor vpliva človek s svojo dejavnostjo, bomo v zvezi s tem obravnavali podnebne spremembe, energetska medsebojno odvisnost, biotsko raznolikost in deforestacijo ter upravljanje naravnih virov. Pri vseh teh vidikih gre torej za to, **kakšne izzive Evropski uniji predstavlja naravno okolje** – to so torej **naravoslovna vprašanja**. V drugem delu pa se bomo posvetili **družbenim izzivom varstva okolja**, in sicer vidikom, **kako EU razrešuje težave, ki jih predstavlja okolje, s svojimi politikami**. V zvezi s tem bomo obravnavali socialne, ekonomske, kulturne, etnične, geopolitične, vrednostne, moralne, notranjepolitične in mednarodne vidike varstva okolja v EU – to so torej **družboslovna vprašanja**.

IZZIVI NARAVNEGA OKOLJA – NARAVOSLOVNA VPRAŠANJA

Podnebne spremembe

Ne glede na dosedanja prizadevanja, ki so problematiko podnebnih sprememb trdno zasidrala v zavesti nacionalnih, evropske in globalne javnosti ter vodila v niz nacionalnih, EU in globalnih politik ter drugih ukrepov za naslavljanje teh kriz, stanje postopoma postaja kritično. Kot poudarjajo poročila IPCC, sodobno situacijo določajo ekstremni vremenski pojavi, od rekordno visokih temperatur, suš in monsunov do drugih ekoloških katastrof, nenehnega segrevanja ozračja, taljenja in izginjanja ledenikov, dvigovanja gladine morja ter izumiranja živih bitij. S tem se zelo hitro približujemo tako imenovanim točkam preskoka. Gre za prelomnice, vezane na določeno stopnjo segrevanja ozračja (npr. 1,5–2 °C), ki se jim moramo nujno izogniti, da bi preprečili nepopravljivo škodo na okolju. Obstoječi negativni trendi glede izpustov in posledičnega segrevanja bodo namreč lahko vodili v zlom globalne pridelave hrane in s tem v lakoto in/ali podhranjenost. Nadaljnje segrevanje bo tudi lahko vodilo v še večjo pogostost pojava novih človeku nevarnih bolezni ter posledično do epidemij in pandemij. To pa bo skupaj z nadaljnjim intenziviranjem ekstremnega vremena vodilo v številne lokalne, nacionalne, regionalne in globalne konflikte glede primernega življenjskega prostora (območja, kjer temperature ne presegajo povprečno 29 °C), glede pitne vode in sladke vode na splošno ter v konflikte glede preskrbe s hrano. Posledično se bodo po vsej verjetnosti obstoječi širši geopolitični konflikti med različnimi državami in regionalnimi združenji držav še povečali, kar bo nadaljnje otežilo nujno potrebno sodelovanje vseh osrednjih globalnih, regionalnih, nacionalnih in lokalnih akterjev ter njihovo nujno medsebojno solidarnost za ključne spremembe (Wallace-Wells, 2020).

Viri: <https://tinyurl.com/39wkbv6j>

Vplivi podnebnih sprememb na Evropo.

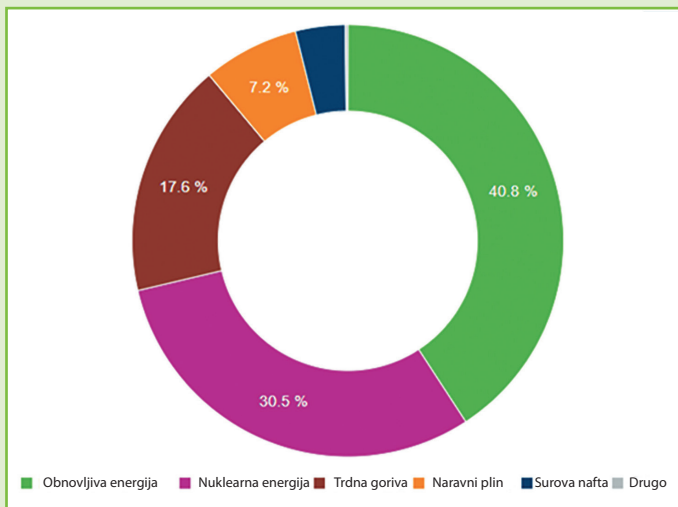
Ne glede na to, da je ozemlje EU med najmanj izpostavljenimi, so posledice podnebnih sprememb na ozemlju držav EU zaznavne, vendar še ne segajo v ekstremne razsežnosti. V svetovnem merilu se je 19 od 20 najtoplejših let zgodilo po letu 2000. Podatki službe za podnebne spremembe Copernicus kažejo, da je bilo leto 2020 tudi za Evropo najtoplejše v zgodovini. Večina dokazov kaže, da je to posledica porasta emisij toplogrednih plinov, ki jih povzroča človekova dejavnost. Podnebne spremembe v EU lahko vodijo do izgube biotske raznovrstnosti, gozdnih požarov, zmanjšanja pridelka in višjih temperatur ter lahko vplivajo tudi na zdravje ljudi (Evropski parlament, 2022). Na predhodni strani slika Evropske okoljske agencije prikazuje raznovrstne vplive podnebnih sprememb na Evropo po geografskih območjih: degradacijo okolja, finančne izgube in priložnosti ter tveganja za zdravje ljudi. Vplivi tako niso enakomerno razporejeni niti po državah, niti po regijah, niti znotraj držav. Posledice za naravno okolje so v vseh regijah negativne, prav tako posledice za zdravje ljudi. Finančno gledano pa so neposredni vplivi podnebnih sprememb precej različni. To bomo obravnavali v podpoglavju 3.2.3. Vsekakor v vseh regijah neposredni negativni vplivi na naravno okolje posredno pomenijo tudi negativne finančne vplive blaženja in odpravljanja teh posledic (na primer gozdnih požarov, višjega ali nižjega vodostaja in pretočnosti rek, poplav, plazov, suš itn.)

Energetska medsebojna odvisnost

V proizvodnji električne energije je EU raznovrstna. EU proizvaja trdna goriva, zemeljski plin, surovo nafto, jedrsko energijo in obnovljive vire energije, kot so vodna, vetrna in sončna energija, a se tudi ta razmerja med državami članicami zelo razlikujejo. Redkokatera država na svetu je energetska samozadostna. **Energetska samozadostnost** pomeni, da ima država na svojem ozemlju prav vse vire, iz katerih lahko ustvarja energijo, potrebno za delovanje njenega gospodarstva in družbe. Čeprav EU združuje 27 držav, ki si lahko pri virih energije med sabo pomagajo na skupnem trgu, ni energetska samozadostna. Vire energije mora uvažati iz držav zunaj svojega območja – t. i. tretjih držav.

Pri tem je glavni cilj vsakega gospodarstva – tako držav članic kot tudi EU kot celote – stabilna preskrba z energijo. To imenujemo **energetska varnost**, torej preskrbljenost s tistimi viri energije, ki jih potrebujemo, v času in obsegu, ki ga potrebujemo. Leta 2020 so bili glavni uvoženi energenti naftni proizvodi (vključno s surovo nafto, ki je glavna sestavina), ki so predstavljali skoraj dve tretjini uvoza energije v EU, sledili so ji zemeljski plin (27 %) in trdna fosilna goriva (5 %). EU je zelo energetska odvisna, saj uvažata več kot polovico energije – večinoma so to fosilna goriva, kot sta nafta in

zemeljski plin, ki zagotavljajo večino energije. Leta 2020 je bila EU pri uvozu surove nafte, zemeljskega plina in trdnih fosilnih goriv odvisna predvsem od Rusije, sledila pa ji je Norveška za surovo nafto in zemeljski plin. Strukturo vrst virov energije, ki jih bodo države članice uporabile za svoje gospodarstvo, imenujemo **energetska mešanica**. Slednje je njihova lastna odločitev – tega EU ne določa s skupnimi pravnimi pravili, ampak zgolj s smernicami, ki za vlade držav članic EU pomenijo priporočila, ne pa obvezujoče norme.

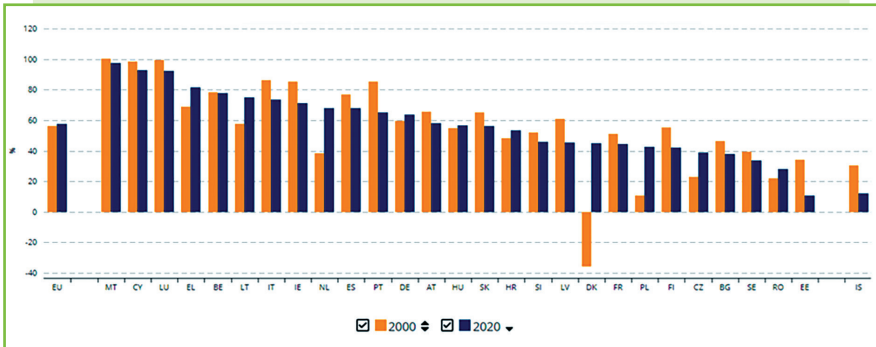
Vir: <https://tinyurl.com/7nckk47>

Struktura proizvodnje virov energije v EU.

Energija iz obnovljivih virov (40,8 % celotne proizvodnje energije v EU – zelena) je bila leta 2020 največji vir, ki je prispeval k proizvodnji primarne energije v EU. Drugi največji vir je bila jedrska energija (30,5 % – rožnata), sledila so trdna goriva – les in premog (17,6 % – temno rdeča), zemeljski plin (7,2 % – oranžna) in surova nafta (4 % – modra).

Stopnja energetske odvisnosti kaže, koliko se gospodarstvo zanaša na uvoz, da bi zadovoljilo svoje energetske potrebe. Meri se z deležem neto uvoza (uvoz minus izvoz) v bruto domači porabi energije (kar pomeni vsoto proizvedene energije in neto uvoza).

Po energetske odvisnosti se države članice EU zelo razlikujejo. Najbolj energetske odvisna je Malta (povsem na levi), ki uvaža skoraj 100 % energije, tako leta 2000 (rumeni stolpec) kot leta 2020 (modri stolpec). Najmanj energetske odvisna je Estonija, ki je leta 2000 uvažala 37 % energije, leta 2020 pa samo še 11 %. Tudi Slovenija je zmanjšala svojo energetske odvisnost z 52 % leta 2000 na 44 % leta 2020.

Vir: Eurostat (b. d.)

Energetska odvisnost držav članic EU.

V EU je leta 2020 stopnja energetske odvisnosti znašala 58 %, kar pomeni, da je bila več kot polovica energetske potrebe EU pokrita z uvozom. Ta stopnja je nižja v primerjavi z letom 2019 (60 %), kar je delno povezano z gospodarsko krizo zaradi kovida 19, vendar je še vedno nekoliko višja v primerjavi z letom 2000 (56 %). V državah članicah se stopnja odvisnosti od uvoza giblje od več kot 90 % na Malti, Cipru in v Luksemburgu do 10 % v Estoniji (Eurostat, b. d.).

Primarna poraba energije po tipu goriva v eksadžulih; svet (7,84 milijarde ljudi) in svetovne regije v primerjavi z Evropsko unijo (447 milijonov ljudi).

	Obnovljivi viri	Nafta	Zemeljski plin	Premog	Jedrsko energija	Vodna energija	SKUPAJ
Severna Amerika	8,44 (7,4 %)	42,06	37,23	11,28	8,34	6,34	113,70
<i>od tega ZDA</i>	7,48 (8 %)	35,33	29,76	10,57	7,40	2,43	92,97 (15,6 %)
Srednja in Južna Amerika	3,35 (11,7 %)	11,31	5,88	1,46	0,23	6,22	28,46
Evropa	10,14 (12,3 %)	27,57	20,56	10,01	7,98	6,12	82,38
<i>od tega Evropska unija</i>	7,41 (12,3 %)	19,97	13,54	6,15	6,28	4,36	60,11 (10 %)
Preostala Evropa	2,73 (12,2 %)	7,6	7,02	3,86	1,7	1,76	22,27
Rusija in Srednja Azija	0,1 (0,2 %)	8,47	21,99	5,17	2,08	2,51	40,32
Bližnji vzhod	0,18 (0,47 %)	16,30	20,72	0,34	0,13	0,18	37,84
Afrika	0,47 (2,4 %)	7,86	5,92	4,21	0,09	1,45	19,99
Azija in Oceanija	17,22 (6,3 %)	70,65	33,06	127,63	6,46	17,44	272,45
<i>od tega Kitajska</i>	11,32 (7,2 %)	30,60	13,63	86,17	3,68	12,25	157,65 (26,5 %)
SVET	39,91 (6,7 %)	184,21	145,35	160,10	25,31	40,26	595,15

Vir: Izračunano glede na podatke v Statistical Review of World Energy (bp, 2022)

Primarna poraba energije po tipu goriva v eksadžulih.

Po porabi energije je EU je mnogo bolj zelena in trajnostna, če jo primerjamo s stanjem porabe virov energije v drugih regijah sveta. Zgornja tabela omogoča natančen vpogled v razmejitev virov energije po svetovnih regijah in primerjavo med njimi v letu 2021. Po porabi energije je EU na tretjem mestu (60,11 eksadžula, kar pomeni 10 % svetovne porabe). Regiji, ki porabita največ energije, sta Azija in Oceanija ter Severna Amerika. Po deležu obnovljivih virov v okviru svoje porabe energije pa je EU skupaj s preostalimi državami Evrope vodilna (12,3 %), sledi ji regija Srednje in Južne Amerike (11,7 %) in šele daleč nato Severna Amerika (7,4 %). Največji državi porabnici energije na svetu sta Kitajska (ki porabi 26,5 % vse energije na svetu, od tega le 7,2 % iz obnovljivih virov) in Združene države Amerike (ki porabi 15,6 % vse energije na svetu, od tega le 8 % iz obnovljivih virov).

Osrednji izziv z vidika virov energije je dejstvo, da je sprejemanje novih virov zelo dolgotrajno. Sprejemanju novih virov energije pravimo **energijski prehod**. V 60 letih od začetka uporabe se je delež premoga kot energenta povečal s 5 % leta 1840 na 50 % leta 1900. Uporaba nafte se je s 5 % leta 1910 povečala le na 38 % do leta 1970, uporaba zemeljskega plina pa se je od začetka uporabe leta 1930 s 5 % povečala le za 20 % do leta 1990. Sodobna obnovljiva energija se je začela uporabljati leta 2015 in še vedno ostaja le pri 5 % (Smil, 2018, v Gates, 2022, str. 53–54). Pri tem je ključen vidik **tehnoloških inovacij**. Brezogljično energijo je mogoče pridobivati na naslednje načine: jedrska cepitev, jedrsko zlitje, veter na morju in geotermalna energija. Električno je mogoče skladiščiti v baterijah, s prečrpavanjem vode in toplotnim skladiščenjem. Vse te tri metode pa lahko postanejo odvečne, če uspe inovacija poceni vodika. Bill Gates (2022, 4. poglavje) potrebne inovacije preišlja v okviru vprašanj, kako kaj izdelujemo, kako kaj gojimo, se premikamo in kako se hladimo ter grejemo. Nekaj tehnologije za brezogljično družbo (Gates, 2022, str. 223):

- proizvodnja vodika brez sproščanja ogljika, zajemanje ogljika (angl. *carbon capture*);
- skladiščenje elektrike, elektrogoriva, podzemni prenos elektrike, napredna biogoriva, jedrska cepitev naslednjega rodu, jedrsko zlitje;
- brezogljični cement, jeklo in plastika, brezogljično gnojilo, poljščine, odporne proti suši in poplavam, brezogljične alternative palmovemu olju;
- geotermalna energija, prečrpavanje vode, toplotno skladiščenje in nova hladilna sredstva.

EU močno spodbuja inovacije ne le na področju energijskega prehoda, temveč tudi na področju **zelenega prehoda** v celostnem pomenu. Po eni strani viša svoje normativne zaveze, hkrati pa predvsem zagotavlja finančna sredstva za vlaganje v raziskave in

razvoj. Samo septembra 2020 je EU odprla prijave na projekte v okviru raziskovalnega programa Obzorje 2020 z namenom urgentnega raziskovanja področja klimatskih sprememb in zelene obnove v obsegu milijarde evrov. Ključna raziskovalna področja pri tem so: biotska raznovrstnost, bioekonomija, krožno gospodarstvo, podnebni ukrepi, ohranjanje okolja, naravne rešitve, onesnaženost z dušikom in fosforjem, oceani in morja, urbani razvoj ter vode (Evropska komisija, b. d.).

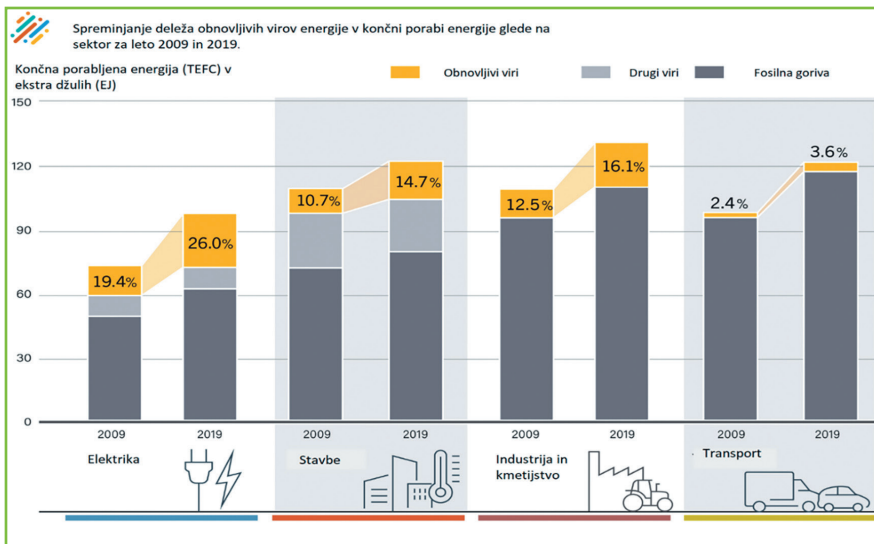
Energijski prehod v sodobnem času je zahteven ne le zato, ker je vsak energijski prehod dolgotrajen, temveč tudi zato, ker so dosedanji energijski prehodi temeljili na zamenjavi dražjega energenta s cenejšim (Gates, 2022, str. 54). Uporaba obnovljivih virov energije za zdaj te ekonomske prednosti še ni kazala »sama po sebi« – visoke cene zemeljskega plina in nafte na svetovnem trgu zaradi vojne v Ukrajini leta 2022 pa so nakazale razcepljen trend; EU je po eni strani pohitrila zeleni razvoj obnovljivih virov, po drugi pa se bo (najmanj kratkoročno) primorana zateči tudi k uporabi že skoraj pozabljenega premoga. Prav v teh okoliščinah naraščajočih cen fosilnih goriv zaradi nestabilnosti, ki jih je povzročila ukrajinska vojna leta 2022, je Evropska komisija spomladi 2022 v t. i. taksonomijo obnovljivih virov vključila zemeljski plin in jedrsko energijo. Zato je skupina civilnodružbenih organizacij proti Evropski komisiji sprožila pravni postopek. ClientEarth, evropska podružnica World Wildlife Fund, Transport & Environment ter BUND (Friends of the Earth Germany) trdijo, da je vključitev plina v nasprotju s podnebno zakonodajo EU in samo uredbo o taksonomiji ter tudi z mednarodnimi zavezami v Pariškem sporazumu iz leta 2015 (Sánchez Nicolás, 2022).

Velik izziv energijskega prehoda je tudi dejstvo, da prehod proizvodnje električne energije od na primer termoelektrarn k sončnim elektrarnam ne vključuje le izboljšav tehnologije, ampak tudi upravljanje z ljudmi, zaposlenimi v termoelektrarnah (to je družboslovni problem, ki ga obravnavamo v podpoglavju 3.2.4). »Termoelektrarne na premog namreč niso računalniški čipi« (Gates, 2022, str. 55). To dejstvo je povezano s t. i. **Moorovim zakonom**, ki ga je Gordon Moore ustvaril že leta 1965, na začetku razvoja računalništva, in s katerim ocenjuje, da naj bi se zmogljivost mikroprocesorjev podvojila vsaki dve leti. Ta zakon se je izkazal za pravilnega in zato se računalniška industrija razvija tako hitro. »Današnji računalniški čipi vsebujejo nekako milijonkrat več tranzistorjev kot čipi, izdelani leta 1970, zato so milijonkrat zmogljivejši« (prav tam). Ta zakon žal ni enako uporaben v primeru avtomobilov ali sončnih celic. Prvi model T, ki ga je leta 1908 izdelala tovarna Ford v ZDA, je porabil 11 litrov goriva na 100 km, leta 2020 pa je najboljši avtomobil s hibridnim pogonom dosegel 4 litre na 100 km. Po več kot stoletju se torej poraba energije za avtomobile ni zmanjšala niti za trikrat. Pri sončnih celicah opažamo podobno omejitvev, saj se tudi te niso izboljšale za milijonkrat. Ko so jih začeli v sedemdesetih letih 20. stoletja proizvajati, so lahko

pretvorile 15 % sončne svetlobe, ki je padla nanje, danes je ta delež 25 %. Ta napredek torej tudi ni primerljiv z Moorovim zakonom, ki velja v računalniški industriji.

Še en izziv, ki zadeva energetske vire, ni le njihovo pridobivanje, ampak tudi distribucija in upravljanje. Energetska omrežja so gigantska **strateška infrastruktura** držav, ki zahteva dobro načrtovanje in upravljanje. Postaviti sončne elektrarne za gospodinjstva je lahko brezplodno, če jih ni mogoče priključiti v električno omrežje zaradi njegovih premajhnih zmogljivosti. Prav tako strateška infrastruktura zahteva obsežna finančna sredstva za vzdrževanje in za posodabljanje ter močno pravno regulacijo (Gates, 2022, 10. poglavje). To zajema upravljanje in vodenje energetskih sistemov v državi, kar pa je že politološko vprašanje (podpoglavje 3.2.4).

Eden od osrednjih izzivov energetskega prehoda pa je zagotovo tudi **središčnost fosilnih goriv za temeljno delovanje našega sistema. Fosilna goriva so namreč odločilnega pomena za delovanje vseh življenjsko pomembnih sistemov sodobnih družb**. Ključna so tako za neposredno (kljub padanju deleža) kot posredno črpanje energije, ki je neobhodno za delovanje obstoječe industrijske ureditve. Še vedno so neobhodna za proizvodnjo in vzdrževanje vetrnih in sončnih elektrarn. Hkrati pa se odpirajo vedno nova črpališča fosilnih goriv in to potem vodi v začarani krog zahtev po dobičkonosnosti teh investicij. Fosilna goriva so nujna tudi za kmetijstvo zaradi njihove predelave v umetna gnojila, ki so temelj »zelene kmetijske revolucije«, ki omogoča preživetje milijardam ljudi. Fosilna goriva so nujna za pogon ključne kmetijske mehanizacije (npr. traktorji) in za pogon osrednjih vozil v lokalnih, nacionalnih, regionalnih in globalnih logističnih mrežah (od tovornjakov, deloma vlakov do letal in tovornih ladij). Nujna so za ogrevanje in hlajenje ljudi in njihov transport (REN21, 2022). Fosilna goriva pa so nujna tudi za izdelavo plastike in niza kemikalij, neobhodnih za sodobne izdelke množične potrošnje.

Spreminjanje deleža obnovljivih virov v končni porabi energije glede na sektor za leti 2009 in 2019.

Še en izziv se nanaša na ohranjanje **biotske raznovrstnosti**. Glavni ekosistemi v Evropi so njive (33 %), gozdovi (30 %), pašniki (16 %) in mestna zemljišča (2 %). Evropa je tudi dom velike raznolikosti vrst: obstaja 260 vrst sesalcev, od tega 40 morskih sesalcev, 500 vrst rib, 500 ptic, ki gnezdiijo, 150 plazilcev, 84 dvoživk in 90.000 vrst žuželk, vključno z 10.000 vrstami metuljev in nočnih metuljev ter 30.000 vrstami hroščev (Convention on biological diversity, 2022). Med glavnimi pritiski in dejavniki, ki povzročajo izgubo biotske raznovrstnosti na ozemlju EU, so razdrobljenost habitatov, degradacija in uničenje zaradi spremembe rabe zemljišč. Naravna travnišča se še vedno spreminjajo v njive in pozidane površine, ekstenzivna kmetijska zemljišča pa v oblike intenzivnejšega kmetijstva in delno v gozd. Sistemi intenzivne kmetijske proizvodnje in opuščanje zemljišč vzbujajo veliko skrb, saj je 70 % vrst ogroženih zaradi izgube habitata. Razdrobljenost zaradi širjenja mest in razvoja infrastrukture – skoraj 30 % ozemlja EU kaže znake zmerno visoke do zelo visoke razdrobljenosti – resno vpliva na povezljivost ekosistemov ter na njihovo zdravje in sposobnost zagotavljanja storitev. Poleg tega je 30 % vrst ogroženih zaradi čezmernega izkoriščanja gozdov, oceanov, rek, jezer in tal. Prav tako je 26 % vrst ogroženih zaradi onesnaženja v obliki pesticidov in gnojil. Zlasti polovica geografskega območja (pol)naravnih habitatov v EU je bila leta 2004 izpostavljena usedlinam atmosferskega dušika nad kritično obremenitvijo. Vse večjo grožnjo biotski raznovrstnosti predstavljajo invazivne tujerodne vrste – približno 12.000 tujerodnih vrst je bilo najdenih v okolju, 10–15 % jih postane

invazivnih, njihovo število pa vztrajno narašča, zlasti v morskih in estuarijskih sistemih, kjer ogrožaja 22 % vrst (Convention on biological diversity, 2022).

EU se na območju držav članic aktivno ukvarja z biotsko raznovrstnostjo. Sprejela je Strategijo EU za biotsko raznovrstnost do leta 2020, ki je nadaljevanje Akcijskega načrta EU za biotsko raznovrstnost iz leta 2006. EU s tem spada med prve politične skupnosti na svetu, ki so v celoti uskladile svojo zakonodajo z globalnim strateškim načrtom za biotsko raznovrstnost za obdobje 2011–2020 (Convention on biological diversity, 2022).

EU je pri ozaveščanju o biotski raznovrstnosti in pri njenem ohranjanju aktivna tudi s svojim delovanjem v svetu. Ob svetovnem dnevu prostoživečih živali 2020 je Evropska komisija ustanovila novo globalno koalicijo za biotsko raznovrstnost. S to komunikacijsko kampanjo Komisija poziva k močnejši mobilizaciji pri ozaveščanju o potrebi po zaščiti biotske raznovrstnosti pred ključnim srečanjem COP 15 Konvencije o biološki raznovrstnosti leta 2022. Komisija se obrača na vse nacionalne parke, akvarije, botanične vrtove, živalske vrtove, znanstvene in naravoslovne muzeje, raziskovalne centre, da združijo moči in dvignejo svoj glas o krizi narave. Koalicija je odprta tudi za svetovne univerze, muzeje vseh strok, naravne rezervate in zavarovana območja, kot so območja Nature 2000. Koaliciji se je pridružilo že 280 institucij iz 51 držav (Evropska komisija, b. d.).

Globalna koalicija »#UnitedforBiodiversity«.

Vir: <https://tinyurl.com/yckmwyj2>

IZZIVI ZA DRUŽBO – DRUŽBOSLOVNA VPRAŠANJA

Izziv obratne sorazmernosti negativnih učinkov podnebne krize in politične, ekonomske ter družbene moči

Glede na zaostrovanje negativnih podnebnih trendov, ki jih sistematično povzemajo poročila IPCC, obstaja neskladje med formalnimi prizadevanji, politikami in predvidenimi ali že vpeljanimi ukrepi ter dejansko potrebno razsežnostjo teh ukrepov. Na to neskladje pa opozarjajo predvsem tiste skupine ljudi, ki so oziroma bodo izpostavljene najbolj negativnim učinkom podnebne krize. Tako je v zadnjih letih prišlo do **neprecedenčne politične mobilizacije mladih v vseh delih sveta in do oblikovanja novih gibanj in organizacij z globalnim dosegom** (npr. Petki za prihodnost, katerih obraz je Greta Thunberg). Hkrati je prišlo do obujanja in intenziviranja okoljskega aktivizma v najrazličnejših oblikah. Večjo prepoznavnost in intenzivnost pa so dosegli tudi dolgotrajni ekološko-socialni boji staroselskih in drugih marginaliziranih skupin v razvitih in razvijajočih se državah (Grasso in Giugni, 2022). Te politične mobilizacije so povečale pritisk na politične odločevalce. A če je bil sodobni okoljevarstveni aktivizem predvsem mladih uspešen pri razširjanju zavesti o nezadostnosti obstoječih ukrepov za boj proti podnebni krizi, pa je bil bistveno manj uspešen pri dejanskem vplivu na politične odločevalce in ukrepe, ki jih sprejemajo. Okoljevarstvena prizadevanja mladih in drugih marginaliziranih skupin se namreč soočajo s temeljnimi omejitvami obstoječega političnega in gospodarskega sistema na nacionalnih in globalni ravni. Mladi in marginalizirane skupine so tako, kar se tiče njihove moči ukrepanja in vplivanja na odločevalce na nacionalnih ravneh, ravni EU in globalni ravni, v podrejenem položaju ne glede na to, da so in bodo najbolj izpostavljeni negativnim učinkom podnebne krize.

Akterji, kot so **mednarodne in nacionalne korporacije ter obstoječe gospodarske in politične elite, imajo na vseh teh ravneh privilegiran položaj kljub svoji bistveno manjši izpostavljenosti negativnim učinkom. Posledično imajo zato bistveno večje zmožnosti uveljavljanja lastnih kratkoročnih interesov proti dolgoročnim interesom skupnosti in celotnega človeštva ter življenja na Zemlji.** Ne glede na to, da demokratične države omogočajo večji vpliv navadnih državljanek in državljanov na politične odločitve kot nedemokratične države, sta ta vpliv in njihova zmožnost bistveno manjša kot interesi elit in korporacij za ohranjanje obstoječega netrajnostnega modela razvoja (Jensen, Keith in Wilbert, 2021). Tu so še posebej

omejujoče in uničujoče pridobljene **pravice in interesi korporacij, ki pridobivajo in predelujejo fosilna goriva**. Te korporacije so izjemno bogate in močne ter imajo zmožnost vplivati na odločitve političnih odločevalcev. Hkrati so sposobne **zavajati javnosti glede svoje (ne)odgovornosti za nastalo krizo, odločilno vlogo pa igrajo tudi pri preprečevanju korenitih reform in še strožje zakonodaje. To delajo z lobiranjem na nacionalni in mednarodni ravni ter s financiranjem »podnebnih skeptikov« in njihovih organizacij**. Prav akterji najbolj okoljsko onesnažujočih industrij so bili glavni začetniki sedaj splošno razširjenih in raznolikih **dolgoročno uničujočih praks »zelenega zavajanja«**. Prek teh poskušajo gospodarski akterji svoje okoljsko škodljivo delovanje zakriti z »zeleno« retoriko in piarovskimi sporočili oziroma to delovanje predstaviti kot okolju prijazno (Li, Trencher in Asuka, 2022).

Okolje se ne »konča« na meji države – pomen suverenosti držav

Okolje je zaradi dejstva, da zajema območje vsega planeta Zemlja, eden najprijemljivejših skupnih problemov držav na svetu. Okolje se namreč ne »konča« na meji države, se pa tam konča pristojnost države, da o okolju na svojem ozemlju odloča avtonomno – neodvisno od drugih držav. To je pravno in politično dejstvo, ki izhaja iz načela suverenosti držav. To načelo je staro več stoletij (vzpostavljeno je bilo leta 1648 v zahodni Evropi). Države imajo pravico in odgovornost povsem same določiti vse zadeve, ki jih države urejajo za svoje državljane in prebivalce, na primer politični sistem države, gospodarstvo, izobraževalni sistem, kultura, davki, delovanje policije in sodstva, obramba države ipd. To državam zagotavlja Ustanovna listina Združenih narodov, to je mednarodna pogodba, o kateri so se države dogovorile po drugi svetovni vojni leta 1945.

Cilji Ustanovne listine Združenih narodov, podpisane in veljavne od leta 1945. Ta mednarodna pogodba je obvezujoča za vse države članice OZN, a še v nobenem členu ne omenja mednarodnega varstva okolja.

1. člen

Cilji Organizacije združenih narodov so:

1. ohranjati mednarodni mir in varnost ter v ta namen izvajati učinkovite skupne ukrepe za preprečevanje in odpravo groženj miru, zatiranje agresije ali drugih kršitev miru in si v skladu z načeli pravičnosti in mednarodnega prava prizadevati za ublažitev ali mirno reševanje mednarodnih sporov ali odpravo razmer, zaradi katerih bi lahko prišlo do kršitve miru,
2. razvijati prijateljske odnose med narodi, ki temeljijo na spoštovanju načela enakopravnosti in samoodločbe narodov, in izvajati druge ustrezne ukrepe za utrditev miru na svetu,
3. zagotavljati mednarodno sodelovanje pri reševanju mednarodnih gospodarskih, socialnih, kulturnih in humanitarnih problemov ter spodbujati in se zavzemati za spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse, ne glede na raso, spol, jezik ali veroizpoved,
4. postati središče za usklajevanje prizadevanj narodov za doseganje skupnih ciljev.

Vir: Ustanovna listina Združenih narodov (1. člen)

Cilji Ustanovne listine Združenih narodov.

Vendar pa, kot smo pokazali v prvem poglavju, obstaja mnogo mednarodnih dogovorov, ki so nastali kasneje, od sedemdesetih let 20. stoletja naprej, v katerih so se države in tudi EU med sabo dogovorile o ohranjanju naravnega okolja. Ti mednarodni dogovori niso nastali enostavno ravno zaradi temeljnega načela delovanja držav v mednarodni skupnosti, to je pravice do suverenosti. Vendar pa so se države prav zaradi negativnih izkušenj z degradacijo okolja začele pogovarjati in dogovarjati o skupnih – mednarodnih ukrepih. Zanimanje za to problematiko je izjemno naraslo šele v šestdesetih letih 20. stoletja zlasti v razvitih državah kot posledica industrijskega onesnaževanja. V mednarodnih odnosih pa so posebej odmevale okoljske katastrofe, na primer nesreča v jedrski elektrarni v Černobilu (nekdanja Sovjetska zveza, danes

Ukrajina) leta 1986. Šele ko so učinki slabšanja kakovosti okolja v nekaterih državah začeli vplivati tudi na kakovost življenja v drugih državah, so slednje umestile okoljevarstvo na dnevni red mednarodnih institucij, predvsem v okviru OZN (Crnčec, 2012).

Mednarodno varstvo okolja je tako začelo postajati skupna pravica in odgovornost vseh držav na svetu. Države so bile pripravljane prenesti del svoje suverenosti na skupne organe OZN, ker so spoznale, da je okolje postalo predmet **medsebojne odvisnosti**. Medsebojna odvisnost pomeni, da nek dogodek, ki se lahko zgodi samo v eni ali majhnem številu držav, močno vpliva na celoten svet. Če vojna poteka na enem koncu sveta, to slej ko prej nekako vpliva na druge države ne le v smislu kršenja dogovorjenih skupnih mednarodnih vrednot in načel, temveč tudi v povsem fizičnem smislu; vojna ogroža človeška življenja na ozemlju bojevanja vpletenih držav, pretrga dobavo surovin za druge države, ki so vpete v globalno trgovino, in onemogoča potovanja tistim, ki mednarodno poslujejo, se izobražujejo ali zgolj potujejo kot turisti. To lahko najneposredneje občutimo na primeru vojne v Ukrajini, ki jo je začela Rusija leta 2014 in se je močno zaostila leta 2022. Države, podjetja in posamezniki ne morejo več kupovati izdelkov ali storitev, ki so dotlej prihajali z ozemelj v vojno vpletenih držav. Iz Ukrajine ne moremo dobiti žita ali avtomobilskih polproizvodov zaradi prekinjenega toka trgovine, iz Rusije pa ne kupujemo plina in nafte zaradi sankcij, ki jih države, predvsem EU, izvajajo proti državi agresorki, ki krši temeljno načelo OZN, to je prepoved uporabe vojaške sile.

Izziv suverenosti držav za Evropsko unijo na področju varstva okolja

Ker na svetu ni nobene druge avtoritete, ki bi države usmerjala – kaj šele jim ukazovala – kako ravnati v mednarodnih odnosih, so torej iskrena komunikacija in razprava o mednarodnih izzivih ter sodelovanje držav v okviru omejitev obstoječega sistema OZN še toliko bolj ključni. Šele s tovrstnimi razpravami v okviru OZN, ki so jih še posebej spodbujale mednarodne nevladne organizacije (na primer Greenpeace, Friends of the Earth, World Wildlife Fund), specializirane za področje okoljevarstva, so države začele resno obravnavati okolje kot predmet mednarodne medsebojne odvisnosti. To se je začelo dogajati v sedemdesetih letih 20. stoletja in se močno okrepilo po koncu hladne vojne na začetku devetdesetih let. EU je od začetka mednarodne razprave o okolju pomemben akter, saj je svojo okoljsko politiko začela oblikovati v osemdesetih letih 20. stoletja (kot je orisana v poglavju 3.2).

Seznam predstavnikov in sodelujočih s strani Evropskih skupnosti – predhodnic Evropske unije – na prvi svetovni konferenci o okolju. To je bila konferenca Združenih narodov o človekovem okolju od 5. do 16. 6. 1972 v Stockholmu na Švedskem. Predstavniki so: predsednik Evropske komisije, vodja in svetovalec njegovega kabineta, generalni direktor Sveta, direktor za industrijske zadeve, raziskovanje in tehnologijo, zunanji minister Luksemburga – takrat predsedujoče države članice Svetu, predsednik Skupine za okolje, višji svetovalec pri Evropski komisiji, direktor Generalnega sekretariata Sveta, administrativni vodja pri Komisiji in svetovalec v kabinetu A. Spinellija – evropskega komisarja za industrijo.

EUROPEAN COMMUNITIES
 Sicco MANSHOLT, Président de la Commission des communautés européennes
 H. JONKERS, Chef de Cabinet de M. Mansholt
 M. SPREY, Conseiller au Cabinet de M. Mansholt
 H. van GREVENSTEIN, Directeur général du Conseil
 H. TOULEMON, Directeur des Affaires industrielles de la recherche et de la technologie
 S.E.M. KRIEFS, Secrétaire d'Etat du Grand Duché de Luxembourg
 E. DAUPHIN, Président du Group de l'environnement
 P. RECHT, Conseiller hors classe à la Commission des communautés européennes
 J. von HOFFMAN, Directeur au Secrétariat général du Conseil
 M.A.G. CARPENTIER, Chef de division à la Commission
 K. STUFFMANN, Conseiller au Cabinet de Mr. A. Spinelli, membre de la Commission des communautés européennes

Vir: Dokument A/CONF-48/INF.5/Rev.1 (1972, str. 83)

Seznam predstavnikov in sodelujočih s strani Evropskih skupnosti.

Skupku mednarodnih pogodb, konferenc, organizacij in specializiranih organov na področju varstva okolja pravimo mednarodni okoljski **režim**. Dejavnost teh institucij in akterjev v režimu imenujemo **okoljska diplomacija** (Crnčec, 2012), neposredno delovanje držav na samih konferencah pa podnebna pogajanja (Kajfež Bogataj, 2016, str. 38–41). Mednarodni okoljski režim za EU predstavlja dvojni izziv. Prvič, na področju varstva okolja EU v svetu nastopa z enim glasom, a ker izzivi okolja segajo tudi na druga področja (na primer zunanja politika, obramba, jedrska energija, energetski viri, storitve v gospodarstvu ipd.), na teh področjih Evropska komisija ne zastopa EU kot celote. Države članice imajo pristojnost podati lastne odločitve. Poleg držav in Evropske komisije se konferenc udeležuje tudi delegacija Evropskega parlamenta. Zato je usklajevanje okoljskih stališč EU za mednarodne konference zelo naporno za države članice in Evropsko komisijo že v času oblikovanja stališč v Bruslju

in še dodatno v okviru diplomacije EU na samih konferencah. V tem pogledu je EU doživela eno največjih razočaranj na srečanju COP 15 v Københavnu na Danskem leta 2009. Tam so se Združene države Amerike – čeprav so država zaveznica EU – odločile podpreti precej nižje zaveze Indije in Kitajske in se bolj kot z EU dogovarjale s skupino držav hitrorastočih gospodarstev (BRICS – Brazilijo, Rusijo, Indijo, Kitajsko in Južno Afriko), kar je popolnoma uničilo prizadevanja EU za ambicioznejši dogovor.

Glavni pogajalci v imenu EU in držav članic EU na srečanju COP 15 v Københavnu leta 2009, ki je bilo za EU veliko razočaranje: od leve Jose Manuel Barroso (predsednik Evropske komisije), Angela Merkel (predsednica vlade Nemčije), Fredrik Reinfeldt (predsednik vlade Švedske – takrat predsedujoče Svetu EU), Gordon Brown (predsednik vlade Združenega kraljestva), Nicolas Sarkozy (predsednik Francije) in Lars Løkke Rasmussen (predsednik vlade Danske), v ozadju levo še Matti Vanhanen (predsednik vlade Finske) ter njihov sogovornik Barack Obama (predsednik ZDA).

Vir: <https://tinyurl.com/y5jstjnb>

Glavni pogajalci v imenu EU in držav članic EU na srečanju COP 15 v Københavnu ter njihov sogovornik, predsednik ZDA.

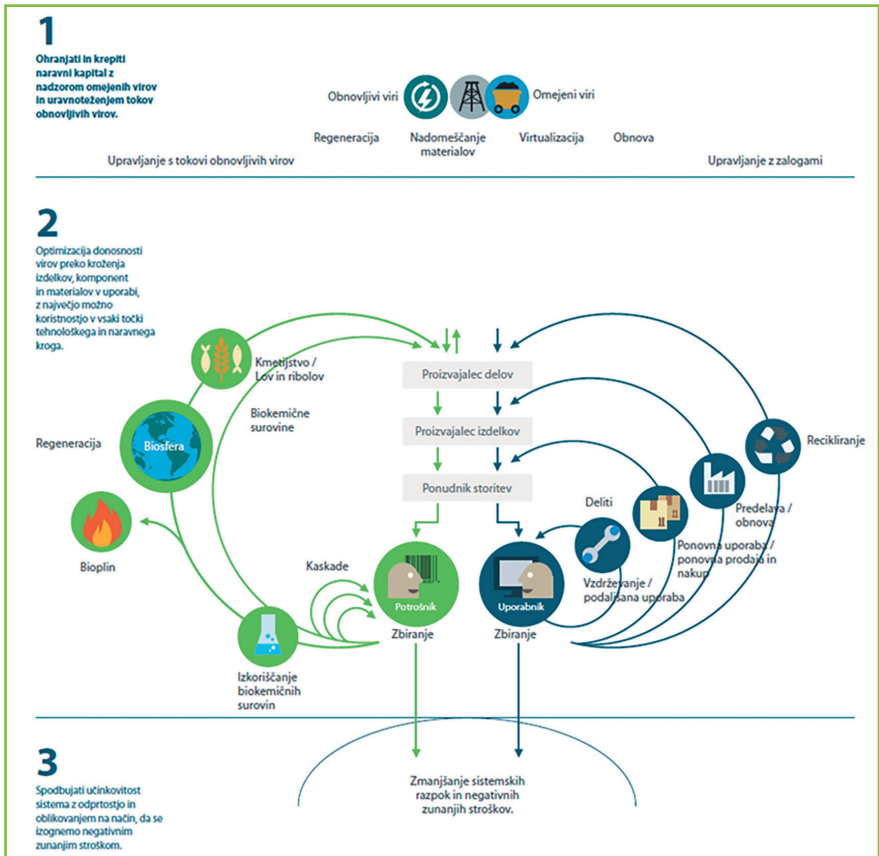
Zadnje srečanje strank COP 26 je bilo v Združenem kraljestvu Velike Britanije in Severne Irske leta 2021, kjer so države podpisale Klimatski pakt iz Glasgowa. Na tem srečanju se je EU izkazala kot voditeljica in je druge države uspela pritegniti k nadaljevanju mednarodnih okoljskih prizadevanj, zastavljenih na COP 21 v Parizu leta 2015. Slednja so bila namreč zaradi globalne krize z virusom SARS-CoV-2 nekoliko manj v ospredju. EU se je sama angažirala v več pobudah poleg Klimatskega pakta, in sicer kot donatorka v programu ukinjanja premogovnikov *Just Energy Transition Partnership* z Republiko Južno Afriko. Skupaj z ameriškim predsednikom Joejem Bidnom pa je predsednica Evropske komisije Ursula von der Leyen zagnala Globalno zavezo o metanu (*Global Methane Pledge*), katere cilj je zmanjšati emisije metana za 30 odstotkov med letoma 2020 in 2030. K podpisu zaveze je pristopilo že 105 držav (Dröge in Geden, 2022).

Ekonomski izzivi EU kot trga – konkurenčnost krožnega gospodarstva

Četudi se države same zase ali v mednarodnih dogovorih odločijo za določene cilje politik, s katerimi imajo iskren namen ohraniti naravno okolje, pa se veliki izzivi pojavljajo tudi na strani izvedbe takšnih politik. Preprosto povedano, okoljskih sankcij proti kršiteljem (četudi bi to bile države) v mednarodnih odnosih ni. Vendar to splošno pravilo v EU ne velja, saj je okoljska politika skupna evropska politika. Pristojnosti ne le za odločanje, temveč tudi za izvajanje politike so države prenesle na skupne institucije EU. Okoljska politika je tako ena najpogostejših, kjer države članice EU s strani Evropske komisije, ki nadzoruje izvajanje prava, dobijo opozorila ali celo finančne kazni, če v svojih pravnih redih ne izvajajo skupaj dogovorjenih evropskih pravil o varstvu okolja. Vendar finančne kazni gotovo niso glavna spodbuda za države, da zglede izvajajo cilje in ukrepe okoljske politike EU. Ključno je spoznanje, da varstvo okolja družbi omogoča kakovostnejše življenje. Največji predsodek o varstvu okolja je po navadi cena; torej preprosto sklepanje, da je za ohranjanje okolja treba več denarja in da, če ta denar namenimo na primer čistejši proizvodnji, bo izdelek dražji in s tem nekonkurenčen na globalnem trgu. Prehod v čisto proizvodnjo mora tako biti sistemski, to pomeni, da ga vodijo države na podlagi medsebojnih dogovorov. Investicije v čisto proizvodnjo morajo tako biti še posebej podprte s finančnimi spodbudami države ali finančnimi instrumenti, ki jih ima na voljo EU v okviru svojega proračuna.

V EU se je ob tem spoznanju začel v okviru okoljske politike uveljavljati koncept krožnega gospodarstva. Ta ekonomski model pomeni »radikalno spremenjeno,

odgovornejše gospodarjenje, ki bo podaljševalo življenjski cikel izdelkov in materialov, ohranjalo njihovo vrednost, vplivalo na konkurenčnost, spodbujalo inovativnost in omogočalo nova delovna mesta« (Godina Košir idr., 2018, str. 11).

Vir: <https://tinyurl.com/4hdk9v5t>

Celovit prikaz krožnega gospodarstva.

»**Krožno gospodarstvo** kot eden najbolj razvitih konceptov je odziv na pritisk rastočega gospodarstva in potrošnje na omejene vire in nosilno sposobnost okolja. Prehod v krožno gospodarstvo se zato usmerja v ponovno uporabo, popravila in recikliranje obstoječih materialov in izdelkov. Temelji na uporabi energije iz obnovljivih virov, opušča uporabo nevarnih kemikalij, znižuje porabo surovin ter preko zasnov izdelkov (tako, da omogočajo kroženje materialov in ohranjajo dodano vrednost kolikor dolgo je to le mogoče) nastajanje odpadkov znižuje na ničelno stopnjo. Izdelki v (krožnem) gospodarstvu ostajajo tudi potem, ko material ali izdelek doseže konec svoje življenjske dobe« (Godina Košir idr., 2018, str. 16).

EU je leta 2015 sprejela Akcijski načrt za krožno gospodarstvo. To je obsežen sklop zakonodajnih in političnih ukrepov, katerih cilj je bil prehod evropskega gospodarstva iz linearnega v krožni model. Zakonodajni predlogi zajemajo področje odpadkov, in sicer cilje za odlaganje, ponovno uporabo in recikliranje, ki jih je treba doseči do leta 2030 in 2035, skupaj z novimi obveznostmi za ločeno zbiranje tekstila in bioloških odpadkov, in napoved sektorske strategije za plastiko. Zajemajo več področij politik, za inovacije in naložbe pa je bilo med letoma 2016 in 2020 namenjenih več kot deset milijard evrov javnih sredstev (Ellen MacArthur Foundation, b. d.).

Socialni in kulturni izzivi EU kot družbe – pravični zeleni prehod

Ko govorimo o t. i. pravičnem zelenem prehodu, mislimo na pravično razporejanje finančnih in drugih spodbud deležnikom, ki imajo različne zmogljivosti, da spremenijo načine svojega delovanja, da bodo ti bolj trajnostni in skladni z načeli in cilji varstva okolja. Zelo pomembno je upoštevati, da niso vse države članice EU, niti vse regije v državah članicah, niti vsi posamezniki v nekem kraju v enakem položaju, da se prilagodijo zahtevam varstva okolja. Tukaj ne gre za vprašanje volje – čeprav je seveda ta pomembna – ampak za vprašanje zmogljivosti, ki gotovo vplivajo tudi na voljo. Rudarji, delavci v intenzivni predelovalni industriji ali v kmetijstvu sami kot posamezniki nimajo realnih možnosti spremeniti industrije, v kateri so zaposleni. V določenem pogledu tega ne morejo narediti niti podjetja, ki delujejo v taki panogi. Na voljo imajo odpuščanje delavcev in nakup tehnološke opreme, ki bi delo slednjih

nadomestila ter proizvodni proces ali njegove stranske produkte »počistila«. Podjetja bi zaposlila tudi nekaj novih, za upravljanje tehnologije usposobljenih delavcev. Vendar to ne pomeni večje kakovosti življenja, še posebej ne za tiste delavce, ki so odpuščeni, za njihove družine in za kraje, v katerih živijo. Če pa gre na primer za dejavnost, s katero se nek kraj ali regija celo identificira (na primer rudarstvo, gojenje začimb ali steklarska industrija), pa to za posameznike in za skupnosti lahko pomeni tudi izgubo identitete. V tem – celostnem socialno-družbenem in kulturnem pogledu – zato EU skrbi za identifikacijo takšnih posameznikov, podjetij, regij in držav, da jim zaradi njihovega manj ugodnega izhodišča pomaga olajšati prehod v nizkoogljično družbo oziroma v trajnostno krožno gospodarstvo, da je prehod pravičnejši.

Finančne posledice podnebnih sprememb so, če primerjamo različne regije v Evropi, neenake. Izključno finančne izgube nastajajo v gorski regiji (manj smučarskega turizma), v kontinentalni regiji (gozdovi izgubljajo vrednost in potrebne je več energije za hlajenje) ter v sredozemski regiji, kjer je negativnih vplivov največ. Tako pozitivne kot negativne posledice nastajajo v obalni regiji in na morju. Nekatere regije pa čutijo samo pozitivne finančne posledice, to so borealna regija (večja rodnost poljščin, več poletnega turizma, manj potrebne energije za ogrevanje, več priložnosti za uporabo hidroenergije), arktična regija (potencialne nove transportne poti in izkoriščanje naravnih virov) in atlantska regija (manj energije za hlajenje). Če pomislimo, katere od teh regij so ekonomsko najrazvitejše in s tem bolje opremljene za spopadanje (samo v finančnem smislu) z negativnimi vplivi podnebnih sprememb, paradoksalno ugotovimo, da so to regije, kjer bo teh vplivov najmanj, celo finančne priložnosti se pojavljajo. Sredozemska regija pa je žal tista, kjer je glede na povprečje EU kar nekaj držav, ki so manj razvite, še posebej to velja za vse države Zahodnega Balkana, ki še niso članice EU. Vsaj z vidika premeščanja habitatov živali ter potencialnih okoljskih migracij mora EU solidarno v svoje politike vključiti tudi te bližnje regije v razvoju.

Podpora v okviru sklada EU za pravični prehod je na voljo vsem državam članicam, osredotočena pa je na regije z najvišjo ogljično intenzivnostjo in na regije, kjer je največ ljudi zaposlenih v dejavnostih, povezanih s fosilnimi gorivi. Države članice lahko dobijo dostop do podpore tako, da pripravijo območne načrte za pravični prehod za obdobje do leta 2030 in opredelijo območja, ki naj bi prejela največ podpore. Načrti morajo določati tudi, kako čim bolje rešiti socialna, gospodarska in okoljska vprašanja. Prejemniki pomoči so tako lahko prebivalstvo in državljani, ki so v prehodu najranljivejši, podjetja in sektorji, ki so dejavni v ogljično intenzivnih panogah oziroma se na take panoge opirajo, ter države članice in regije, ki so močno odvisne od fosilnih goriv in ogljično intenzivnih panog (Evropska komisija, 2022).

Mehanizem za pravični prehod je ključno orodje za zagotovitev, da bo prehod na podnebno nevtravno gospodarstvo potekal pravično, tako da nihče ne bo prezrt. Mehanizem zagotavlja ciljno usmerjeno podporo, da se mobilizira približno 55 milijard evrov v obdobju 2021–2027 v najbolj prizadetih regijah za ublažitev socialno-ekonomskih posledic prehoda.

„Najbolj prizadetim območjem v Evropi, kot so rudarske in druge regije, moramo izkazati solidarnost. Le tako se bo zeleni dogovor upošteval povsod, kar je pogoj, da ga uresničimo.“

Frans Timmermans, izvršni podpredsednik Evropske komisije

Vir: <https://tinyurl.com/5xfv644>

Mehanizem EU za pravični prehod.

Didaktični primer: ANALIZA IN REŠEVANJE PROBLEMA ZELENEGA PREHODA V DOMAČEM KRAJU

Cilj

Usvajanje zahtevnosti usklajevanja vseh vidikov zelenega prehoda.

Rezultati

Uporaba znanja z različnih področij, povezanih z zelenim prehodom, za izgradnjo projektne ideje uskladitve izzivov zelenega prehoda v domačem kraju.

Trajanje

Priprave dijakov_inj doma, v šoli pa dve šolski uri, lahko tudi daljši čas – v okviru dneva aktivnosti.

Potrebščine

Učilnica s premičnimi mizami in stoli za oblikovanje skupin. Plakati velikost A3. Flomastri.

Priprave

Dijake_inje predhodno šolsko uro na kratko seznanimo s konceptom zelenega prehoda. Doma se pripravijo tako, da vsak_a intervjuva/izpraša dve različni osebi, ki živita ali delata v kraju, o tem, kaj so zanje glavni izzivi zelenega prehoda. Naj dijak_inja izbere dve različni osebi/poklica, na primer kmet_ica in uradnica_k v občinskem uradu za okolje, vodja gospodinjstva in podjetnica_k, ravnatelj_ica osnovne šole in vodja regionalne obrtne zbornice ali vodja civilnodružbene organizacije npr. gasilskega društva in študent_ka. Podatke, pridobljene z intervjujem, naj poskuša

preveriti še z vsaj enim pisnim virom (uradne krajevne/državne statistike, časopisni članki, strokovna ali znanstvena literatura).

Potek izvedbe – metoda in diskusija

1. Dijaki_nje najprej v naključnih skupinah po tri poročajo o svojih ugotovitvah iz intervjujev. Izzive umestijo v naslednje kategorije zelenega prehoda, s katerimi jih učitelj_ica seznanil_ica je na tej skupni uri (ne prej).
2. Kategorije izzivov zelenega prehoda:
 - naravoslovna izziva (N): a) energijski prehod, b) tehnološke inovacije;
 - družboslovna izziva (D): a) upravljanje gospodarstva in države, b) pravični zeleni prehod.
3. Delo v usmerjenih skupinah po tri. Ko dijaki_nje umestijo izzive v kategorije, se odločijo, s katerimi bi se želeli_e ukvarjati (Na, Nb, Da ali Db). Nato se ponovno razdelijo v skupine po tri glede na izbrane štiri kategorije izzivov. Vse_i tri dijaki_nje v eni skupini naslavlajo isto kategorijo izziva zelenega prehoda.
4. Vsaka skupina pripravi »ugotovitev« v obliki plakata (A3 ali večji), ki ga bo predstavila pred razredom. Na plakatu naj bodo naslednji elementi:
 - Kategorija IZZIVA ZELENEGA PREHODA (Na/Nb/Da/Db)
 - Kaj je problem? Za koga je to problem?
 - Kaj je zelena rešitev problema?
 - Kdo ali kaj je omejitev pri delovanju? Kdo ali kaj ima priložnost za delovanje?
 - Kdo mora ukrepati? Kaj mora ukreniti?
 - Kakšna je časovna dimenzija tega ukrepanja?
 - Kakšna je finančna ocena za ukrep/-e in kdo je odgovoren za financiranje?
 - Kdo bo deležen koristi in kdo morebiti negativnih posledic rešitve problema?
5. Vsaka skupina predstavi svoje ugotovitve zelo na kratko – v treh minutah. Preostale skupine nujno spremljajo, koliko so te ugotovitve skladne z njihovimi in ali so morda tekmovalne oziroma nasprotujoče.

Diskusija:

Ko vse skupine predstavijo svoje ugotovitve, učitelj_ica izbere eno od spodnjih vprašanj ali sklop vprašanj. Dijake_inje usmeri k predstavitvi argumentov za podporo (ali ne) stališč drugih skupin. Argumenti morajo nujno še vedno vsebovati preverljive podatke in šele nato lastno vrednotenje podatkov. Nujno morajo tudi poskusiti

premostiti enostranske rešitve problemov (da ima koristi samo ena skupina / en delovalec ali nekaj skupin na račun drugih skupin).

Vprašanja:

Katere izzive nasloviti prej ali sočasno? Kako ukrepe med sabo dopolnjevati? Kdo so ključni delovalci, ki naj odločijo o ukrepih, kdo naj ukrepe izvaja, kdo naj nadzoruje ustrezno izvedbo. Kdo je odgovoren za financiranje – EU, država, regije/občine, podjetja, posamezniki? Katere skupine imajo prednost – podjetja, gospodinjstva, javni zavodi in službe, premožni / manj premožni, mladi / aktivno prebivalstvo / starejši?

VIRI

- bp. (2022). *Statistical Review of World Energy 2022*. bp.com. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf>
- Convention on Biological Diversity. (2022). *Country profiles, European Union - Main Details*. <https://www.cbd.int/countries/profile/?country=eur>.
- Crnčec, D. (2012). Okoljska diplomacija. *Družboslovne razprave*, 28(69), 55–73. URN:NBN:SI:DOC-El4Z3X9J
- Dröge, S., in Geden, O. (2022). *Next COP Ahead: Europe Has Work to Do*. Stiftung Wissenschaft und Politik Comment 2022/C 02. <https://doi.org/10.18449/2022C02>
- Ellen MacArthur Foundation. (b. d.). *The EU's Circular Economy Action Plan*. <https://ellenmacarthurfoundation.org/circular-examples/the-eus-circular-economy-action-plan>
- Sánchez Nicolás, E. (2022, 19. september). Green groups go to court on EU nuclear and gas rules. *EUobserver*. https://euobserver.com/green-economy/156082?utm_source=euobs&utm_medium=email
- Eurostat. (b. d.). *Kaj proizvajamo v EU?* <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2b.html?lang=en&trans=sl>.
- Eurostat. (b. d.). *Od kod uvažamo energijo?* <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html?trans=sl>.
- Evropska komisija. (2022). *Mehanizem za pravični prehod: skrbimo, da nihče ne bo prezrt*. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_sl.
- Evropska komisija. (b. d.). *Environment*. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/research-area/environment_en.
- Evropska komisija. (b. d.). *Global coalition »#UnitedforBiodiversity«*. https://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/coalition/index_en.htm.
- Evropski parlament. (2022). *EU responses to climate change*. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20180703STO07129/eu-responses-to-climate-change>.
- Gates, B. (2022). *Kako se lahko izognemo podnebni katastrofi: obstoječe rešitve in nujne inovacije*. Učila International.
- Godina Košir, L., Korpar, N., Potočnik, J., in Kocjančič, R. (2018). *Kažipot prehoda v krožno gospodarstvo Slovenije*. Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije. <http://socialnaekonomija.si/wp-content/uploads/KA%C5%BDIPOT-PREHODA-V-KRO%C5%BDNO-GOSPODARSTVO-SLOVENIJE.pdf>.
- Goldenberg, S., Helm, T., in Vidal, J. (2009, 20. december) Copenhagen: The key players and how they rated. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2009/dec/20/copenhagen-obama-brown-climate>.
- Grasso, M. T., in Giugni, M. (2022). *The Routledge handbook of environmental movements*. Routledge.
- Jensen, D., Keith, L., in Wilbert, M. (2021). *Bright green lies: How the environmental movement lost its way and what we can do about it*. Monkfish Book Publishing.
- Kajfež Bogataj, L. (2016). *Planet, ki ne raste*. Cankarjeva založba.
- Li, M., Trencher, G., in Asuka, J. (2022) The clean energy claims of BP, Chevron, ExxonMobil and Shell: A mismatch between discourse, actions and investments. *PLoS ONE*, 17(2).
- REN21 (2022). *Renewables 2022 Global Status Report*. <https://www.ren21.net/gsr-2022>.

Seznam sodelujočih na konferenci v Stockholmu od 5. do 16. 6. A/CONF.48/INF.5/Rev.I (1972). <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL3/217/10/PDF/NL321710.pdf?OpenElement>.

Ustanovna listina Združenih narodov, podpisana 26. junija 1945 v San Franciscu, v veljavi od 24. oktobra 1945. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/multilateral/mednarodno-pravo/e54016a56b/Ustanovna_listina_OZN.pdf.

Wallace-Wells, D. (2020). *The Uninhabitable Earth*. Tim Duggan Books.

Sofinancira
Evropska unija

ISBN 978-961-03-0779-2

9 789610 307792

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Univerza v Ljubljani
Fakulteta *za družbene vede*